

סדרת ניירות מדיניות

הסקר החברתי - 2009

נחום בלס ודלית נחשון-שרון

נייר מדיניות מס' 2010.09

* * *

נחום בלס הוא חוקר בכיר במרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. דלית נחשון-שרון היא העורכת במרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. כל הטעויות הן של המחברים. הדעות המובאות להלן הן של המחברים ואינן בהכרח משקפות את דעות מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

מותר לצטט קטעי טקסט קצרים – שאינם עולים על שתי פסקאות – ללא הסכמה מפורשת, ובלבד שיינתן אזכור מלא למקור הציטוט.

POLICY PAPER SERIES

THE 2009 SOCIAL SURVEY

Nachum Blass and Dalit Nachshon-Sharon

Policy Paper No. 2010.09

Abstract

The Taub Center Social Survey and the Taub Index of Social Confidence provide a complementary dimension for the picture of the social situation presented in the Taub Center report. The survey's outcomes reveal a society in which the level of satisfaction from developments in the social areas over the past year is lower than during the previous year. The public is aware of the widening socio-economic gaps and believes that the government, despite all the public's expectations, is not helping to close the gaps but rather is widening them further. The public believes that the economic prosperity benefited primarily the established population and less the weak population. In recent years the public's social confidence declined also due to the rise in the sense of vulnerability to violence.

* * *

Nachum Blass is a senior researcher at the Taub Center for Social Policy Studies in Israel. Dalit Nachshon-Sharon is the publications editor at the Taub Center. All errors are the authors' own. The views expressed herein are those of the authors and do not necessarily reflect the views of the Taub Center for Social Policy Studies in Israel.

Short sections of text, not to exceed two paragraphs, may be quoted without explicit permission provided that full credit is given to the source.

הסקר החברתי – 2009

נחום בלס, דלית נחשון-שרון*

הסקר החברתי של מרכז טאוב, הנערך מדי שנה, נועד בעיקר להתרשם מתחושת הרווחה ומתחושת הביטחון החברתי של הציבור בישראל, וכן לסקור את עמדותיו וגישתו בסוגיות חברתיות שונות. בשנים הראשונות בהן נערך הסקר על-ידי המרכז הייתה ציפייה, שהסקר יציג ממד נוסף לתמונת המצב החברתי המוצגת בדו"ח השנתי של המרכז בתחומים השונים. לאורך השנים התגלתה תרומתו הייחודית ל"קריאת" השינויים שחלו בתחושות ובתגובות של החברה לנוכח ההתפתחויות הכלכליות והחברתיות.¹

השנה נערך הסקר העיקרי המלא בספטמבר אך קודם לכך, במרץ, נערך סקר מקוצר.² כמדי שנה, גם השנה הוקפד להמשיך ולשאול מספר שאלות בניסוח זהה לשנים קודמות, כדי להבטיח שבתחומים אלה, בהם נשאל הציבור לאורך השנים, תתקבל אינדיקציה למגמות או לשינויים החלים בעמדותיו. שש שאלות, הנוגעות ישירות במרכיבים הבסיסיים ביותר של תחושת הרווחה החברתית, מהוות בסיס לחישובו של "מדד טאוב" לביטחון חברתי, והוא מאפשר לקבל תמונה כוללת יותר על תחושת הביטחון החברתי, מעבר למה שניתן ללמוד מתשובות לשאלות בודדות.³ השנה נוספו לסקר המרכז מספר שאלות חדשות בתחומים שהיו במוקד הדיון

* תודה רבה ליוליה קוגן על הסיוע בהכנת הפרק, על הערותיה, על עיבוד הנתונים ועל הכנת ההצגה הגרפית של הפרק. תודה לפרופ' איל קמחי על הערותיו והצעותיו לפרק.

¹ סקר דעת קהל של מרכז טאוב נערך במתכונת דומה זה עשור שנים. איסוף הנתונים לצורך עיבוד תוצאות הסקר נערך באמצעות *Smith Consulting* – ידע למקבלי החלטות בע"מ.

² הסקר המלא מבוצע בקרב אלף איש, כמדגם מייצג של האוכלוסייה וטעות הדגימה היא 3.1 אחוזים (בסקר המצומצם (במרץ) נכללו רק 500 איש וטעות הדגימה הייתה גבוהה יותר – 4.5 אחוזים).

³ מדד טאוב פותח במרכז על-ידי יואל בלנקט לקראת פרסום תוצאות הסקר החברתי לשנת 2005, הסקר השישי שערך המרכז (דו"ח המרכז, 2005 – שם, עמ' 11).

הציבורי לאחרונה, ובמיוחד בתחום הפערים והסולידריות החברתית, בתחומי החינוך ובהתייחס לתחושה שהאלימות בחברה גוברת ולדרכים להתמודד עמה. באופן כללי עולה מהסקר תמונה של חברה, שרמת שביעות הרצון שלה מההתפתחויות שחלו בשנה האחרונה בתחומים החברתיים נמוכה לעומת השנה שעברה (56.6 נקודות במדד טאוב השנה, לעומת 58.2 בשנה שעברה, ו-60.3 ב-2007), המשוכנעת בכך שהפערים הכלכליים-החברתיים הולכים ומתרחבים (71 אחוז), וכי הממשלה, למרות כל הציפיות המופנות כלפיה, איננה תורמת לסגירתם אלא אף להעמקתם הנוספת (55 אחוז). הציבור סבור שהשגשוג הכלכלי היטיב בעיקר עם האוכלוסייה המבוססת ופחות עם האוכלוסייה החלשה – או שלא היטיב עמה כלל (84 אחוז). התשובות של הציבור לגבי רמת החיים הצפויה לו לעת זיקנה מעוררות דאגה רבה, מפני שיותר מ-40 אחוז השיבו ש"לא כל-כך" או "לחלוטין לא" מובטחת להם רמת חיים נאותה לעת זיקנה.

הביטחון החברתי של הציבור נפגע בשנים האחרונות גם מהתגברות תחושת החשיפה לאלימות (רק 29 אחוז השיבו השנה שאינם חשים כלל חשופים לאלימות לעומת 40 אחוז בשנה שעברה). היחס לאלימות כבעיה טורדת ומרכזית מצא את ביטויו גם בשאלה שנועדה לאתר את הבעיות המרכזיות של מערכת החינוך, כאשר 41 אחוז מהמשיבים סבורים, שזאת הבעיה המרכזית היום שעל מערכת החינוך להתמודד עמה. בהקשר זה מצאנו, ש-36 אחוז מהציבור סבורים, שעל מנת לצמצם את האלימות צריך להשקיע מאמץ בחינוך לסובלנות, אך שיעור דומה סבור, מצד שני, שיש להחמיר בענישה (37 אחוז). לגבי תחומי החינוך והבריאות, ניכרת עלייה מסוימת בחוסר שביעות הרצון של הציבור וביקורת על אופן ההתמודדות עם הבעיות המרכזיות בכל אחת מהמערכות הללו.

מהסקר עולה כי רמת ההכנסה של הפרט משפיעה מאוד על ההבדלים בתחושת הביטחון החברתי וההבדלים מתגלים ביותר ויותר תחומים של החיים החברתיים. ההשפעה של רמת ההכנסה בולטת בתוצאות של מדד טאוב, המציג קווי מגמה "מקבילים" ברמות השונות של הכנסה (המדד עומד היום על 73 אצל בעלי הכנסות גבוהות בהרבה מהממוצע, לעומת 48 אצל בעלי הכנסות נמוכות מאוד מהממוצע), והיא ניכרת בתשובות לשאלות נוספות בסקר. הסקר משקף בדרך-כלל גם את ההשפעה של רמת ההשכלה של המשיבים על תשובותיהם, אך עוצמת ההשפעה של ההשכלה נמוכה בהרבה ברוב המקרים מעוצמת ההשפעה של הבדלים ברמת ההכנסה. מהסקר עולה גם השנה, שקבוצות מסוימות בחברה הישראלית חורגות בתשובותיהן באופן שיטתי לעומת הממוצע הכללי בחלק ניכר מהשאלות. מדובר

בעיקר בעולים מחבר העמים, בערבים ובחרדים (בשנה שעברה חלק ניכר מהכתיבה הוקדש להצגת הממצאים לפי קבוצות נבדלות באוכלוסייה).

בסעיף הראשון להלן מוצגת ההתפתחות של מדד טאוב לתחושת הביטחון החברתי לכלל החברה ולקבוצות נבחרות בתוכה. הסעיף השני מוקדש להתרשמות מרמת החיים של הציבור ומהשינויים שחלו בתחום זה, הגם שחלק מהשאלות על רמת החיים כלול בשקלול ובחישוב המדד. הסעיף השלישי מציג את התשובות למקבץ של שאלות בעיקר בנושאי הפערים החברתיים-כלכליים ואי-השוויון. סעיף זה מציג את ההתרשמות ברמה המאקרו-חברתית של משתתפי הסקר באותם נושאים בהם הוצגו תחושותיהם ברמת המיקרו. בהמשך לכך, מוצגת התייחסות לתחושת החשיפה לאלימות, המהווה מרכיב משמעותי בתחושת הביטחון החברתי של הציבור (סעיף 4). הציבור מנושא זה, של תחושת החשיפה לאלימות, לתחום החינוך, המוצג בסעיף העוקב (סעיף 5), הוכתב מתוך הממצאים עצמם, היות שרוב הציבור הצביע על האלימות כעל הבעיה העיקרית שיש להתמודד עמה במערכת החינוך. לפיכך שני הסעיפים האחרונים של הפרק מוקדשים לשני התחומים המרכזיים של השירותים החברתיים, החינוך והבריאות. בסוף העבודה מוצג סיכום קצר, הקושר, בין היתר, בין ממצאי סקר המרכז לממצאים שעלו לאחרונה בסקרים אחרים בתחומים קרובים.

1. "מדד טאוב" לתחושת הביטחון החברתי

מדד טאוב לשנת 2009 ירד ל-56.6 נקודות והוא מצביע באופן הכללי ביותר על ירידה בתחושת הביטחון החברתי של הציבור בישראל. המדד שפותח במרכז טאוב מוצג בטווח של בין 0 ל-100, כאשר המצב האופטימלי מוצג על-ידי הערך 100, והגרוע ביותר – על-ידי הערך 0. המדד המספרי מאפשר לנו, כאמור, להציג את תחושת הביטחון החברתי של הציבור או של קבוצות נבדלות בתוכו, וכן – את ההשוואה על פני זמן, מעבר למה שניתן ללמוד מתשובות לשאלות בודדות. "מדד טאוב" מאגד את התשובות לקבוצה של שאלות, החוזרות בכל הסקרים ומשקפות מרכיבים בסיסיים של תחושת הרווחה החברתית. התשובות לשאלות אלה מאפשרות לבחון לאורך זמן במשולב את הערכת הציבור בדבר שינויים ברמת החיים, בחשיפה לאלימות, בביטחון כלכלי בסיסי ובחשש מפני אבטלה.

מדד טאוב חושב השנה בשתי נקודות זמן (במרץ ובספטמבר). מדד טאוב במרץ 2009 מעיד על ירידה קטנה מאוד לעומת 2008 ומדד ספטמבר המשיך וירד לכדי

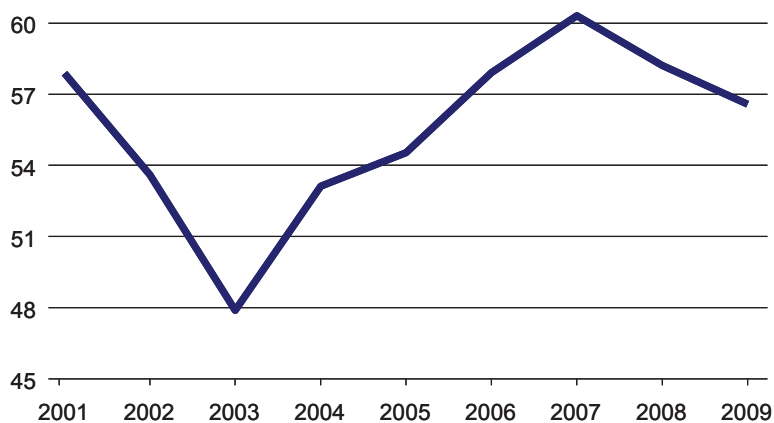
56.6. רמת המדד נמוכה מרמתו הגבוהה בשנת 2007 אך היא לא ירדה לרמה שאפיינה את השנים 2002 עד 2005, בהן היה המדד ירוד והשנים התאפיינו בנסיגה כלכלית.

לוח 1. מדד טאוב לתחושת הביטחון החברתי, 2009-2001

2009	*2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001
56.6	57.9	58.2	60.3	57.9	54.5	53.1	47.9	53.6	57.9

* במרץ 2009 נערך סקר ביניים. ההשוואה לאורך שנים, בשנים בהן נערכו שני סקרים ומעלה, מתייחסות לסקרים המלאים לפי המועדים הבאים: ב-2005 וב-2006 – לסקר שנערך ביולי וב-2007 – לסקר שנערך בספטמבר.

תרשים 1
מדד טאוב לתחושת הביטחון החברתי
2001-2009

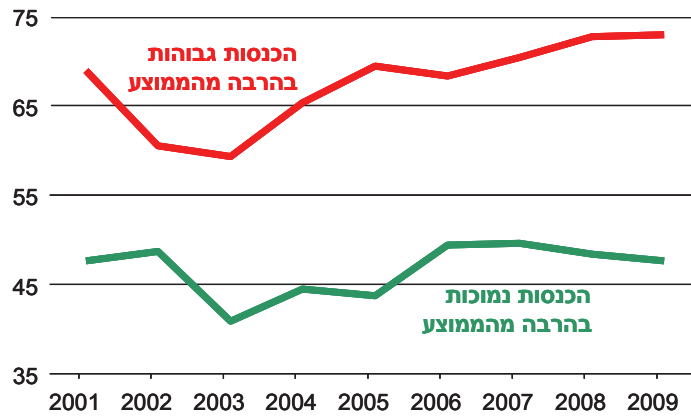

מקור: מרכז טאוב, הסקר החברתי, שנים שונות.

המדד המחושב לקבוצות שונות חושף את ההבדלים ביניהן בתחושת הביטחון החברתי. כך, למשל, חישוב לפי קבוצות הכנסה באוכלוסייה מצביע על הרמות הנבדלות של המדד וכן על העמקת הפער בתחושת הרווחה בין קבוצות ההכנסה הללו. המדד לבעלי הכנסות גבוהות בהרבה מהממוצע הגיע ב-2009 לרמה הגבוהה של 73 נקודות, לעומת 61 נקודות אצל בעלי הכנסות גבוהות מעט מהממוצע, 58 נקודות אצל בעלי הכנסות דומות לממוצע, 54 נקודות בקרב בעלי הכנסות נמוכות

מעט מהממוצע ו-48 נקודות בקרב בעלי הכנסות נמוכות בהרבה מהממוצע. פער זה הוא הגבוה ביותר שנמדד מאז גובש המדד למעט ב-2005⁴ (ראה תרשים 2).

תרשים 2
מדד טאוב לחושת הביטחון החברתי
 לפי רמת הכנסה, 2001-2009

מקור: מרכז טאוב, הסקר החברתי, שנים שונות.

הסתכלות לפי רמת השכלה מבדילה בין קווי המגמה של בעלי ההשכלה הנמוכה מאוד (יסודית או תיכונית חלקית) לבין הקווים המתארים את המדד לשלוש קבוצות ההשכלה האחרות, שביניהן ניכרים הבדלים קטנים יחסית (אקדמאים, בעלי השכלה על-תיכונית ובעלי השכלה תיכונית). המדד לאקדמאים עומד ב-2009 על 58, הוא גבוה רק מעט מהממוצע לכלל האוכלוסייה ומשקף ירידה לעומת השנים האחרונות. המדד של בעלי ההשכלה הנמוכה עומד על 49 נקודות וגם הוא מעיד על ירידה לעומת השנים האחרונות.

⁴ השאלה שהוצגה בסקר הייתה: "ההכנסה הממוצעת למשפחה בת 4 נפשות היא כיום 13,000 ש"ח לחודש ברוטו (ולחיד כ-5,000 ש"ח לחודש נטו). ביחס להכנסה זו, האם הכנסתך: הרבה מתחת לממוצע, מעט מתחת לממוצע, דומה לממוצע, מעט מעל הממוצע, הרבה מעל הממוצע".

לפני שנתיים הוספנו לסקר שאלה ישירה על תחושת הביטחון הכלכלי-חברתי: "באופן כללי, איך היית מגדיר את תחושת הביטחון הכלכלי-חברתי שלך ושל משפחתך?" התשובות על שאלה זו מעניקות תוקף נוסף לממצאי המדד ומאשרות את רוב הממצאים המשתקפים ממנו. ראשית, 61 אחוז מהמשתתפים ציינו שתחושתם נעה מבינונית (44 אחוז) ועד לא כל-כך טובה או כלל לא-טובה (17 אחוז) ורק כ-40 אחוז מדווחים על תחושה טובה (מתוכם 7 אחוזים על תחושה טובה מאוד ועוד 32 אחוז על תחושה טובה). באופן כללי לא ניכר השנה שינוי משמעותי לעומת השנתיים הקודמות: השיעור המדווח על תחושה טובה וטובה מאוד יורד מעט לעומת 2007 (42 אחוז) אך דומה ל-2008 (39 אחוז) והשיעור המדווח על תחושה שאיננה טובה דומה ל-2008 (17-18 אחוז) והוא עלה מעט לעומת 2007, מ-15 ל-17 אחוז.

לוח 2. התפלגות המשיבים לשאלה: "באופן כללי איך היית מגדיר את תחושת הביטחון הכלכלי-חברתי שלך ושל משפחתך?" (אחוזים)

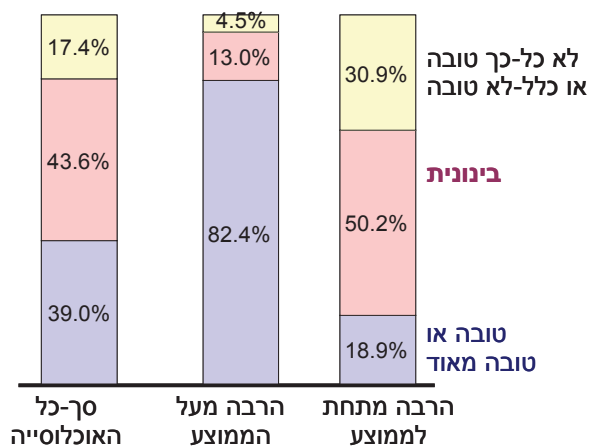
2009		2008	2007	
ספטמבר	מרץ			
7	5	8	9	טובה מאד
32	34	31	33	טובה
44	45	42	43	בינונית
12	11	13	11	לא כל-כך טובה
5	5	6	4	כלל לא-טובה

רמת ההכנסה משפיעה מאוד על התחושה המדווחת, כפי שראינו בתוצאות מדד טאוב, המציג את קווי המגמה ברמות שונות, וכפי הנראה בתרשים 3 להלן. שיעור המדווחים על תחושה טובה עולה עם רמות ההכנסה מ-19 ל-82 אחוז, ובמקביל לכך יורד שיעור המדווחים על תחושה לא-טובה, מ-31 ל-5 אחוזים. גם לרמת ההשכלה יש השפעה אך לא באותה עוצמה כמו להכנסה: כך שיעור המדווחים על תחושה טובה בקרב בעלי השכלה נמוכה נמוך מ-18 אחוז ועולה ל-41 אחוז בקרב האקדמאים (שיעור הגבוה רק מעט מן הממוצע לכלל האוכלוסייה).

תרשים 3

תחושת הביטחון הכלכלי

לפי רמת הכנסה, 2009 (אחוזים)

מקור: מרכז טאוב, הסקר החברתי, שנים שונות.

למרות שבאופן כללי לא היה שינוי גדול לעומת השנים האחרונות, אפשר להתרשם שחל שיפור אצל כמה קבוצות באוכלוסייה. בין העולים למשל ירד מאד שיעור בעלי ההרגשה "הכלל לא-טובה" (מ-40 ל-34 אחוז), הגם ששיעור בעלי ההרגשה הטובה לא גדל. אצל האקדמאים גדל שיעור המרוצים ממצבם לעומת השנה שעברה ב-7 אחוזים ואחוז הבלתי מרוצים ירד בשיעור דומה. אפשר להבחין בשיפור מסוים אצל בעלי ההכנסה הנמוכה ביותר, המתבטא בעיקר בירידה גדולה של הבלתי מרוצים ממצבם בשנה האחרונה (מ-38 אחוז ב-2008 ל-31 אחוז ב-2009). גם בקרב הערבים חלה ירידה בשיעור בעלי ההרגשה הלא-טובה, מ-27 ל-18 אחוז, בלי שישתנה שיעור המרגישים טוב (כלומר, עלה שיעור המדווחים על תחושה "בינונית"). אצל החרדים התחושה המדווחת הפוכה: שיעור בעלי ההרגשה הטובה ירד משמעותית (מ-49 אחוז ב-2007 ל-31 אחוז ב-2009) ושיעור בעלי ההרגשה הלא-טובה נשאר ברמה של 15 אחוז, כאשר המדווחים על תחושה "בינונית" עלה מ-36 ל-54 אחוז.

מדד טאוב מורכב מאשכול קבוע של שאלות ויתרונו בהציגו את הנתון המספרי, כאמור. למרות זאת, ייחדנו השנה לחלק מהתחומים הנכללים במדד גם התייחסות

נפרדת, כך לגבי השינויים שחלו ברמת החיים של הציבור (ראה סעיף 2 להלן) וכך לגבי הביטחון האישי וסוגיית החשיפה לאלימות, להם הוקדש השנה סעיף נפרד, תוך הוספה של כמה שאלות מעבר לשאלה הקבועה, הכלולה בשקלול המדד (ראה סעיף 4 להלן).

2. שינויים ברמת החיים של הציבור

בכל הסקרים נשאלו מספר שאלות על הערכת הציבור את רמת החיים שלו. התשובות לאשכול זה של שאלות מבטאות במידה רבה את התנודות במצב הכלכלה הישראלית לאורך העשור.

השאלה הראשונה באשכול "רמת החיים" בודקת את היכולת של משתתפי הסקר לעמוד בצורכי הקיום הבסיסיים (והיא נכללת בשאלות המדד).

לוח 3. התפלגות המשיבים לשאלה: "באיזו מידה רמת הכנסתך מאפשרת לך ולמשפחתך לעמוד בצורכי הקיום הבסיסיים?" (אחוזים)

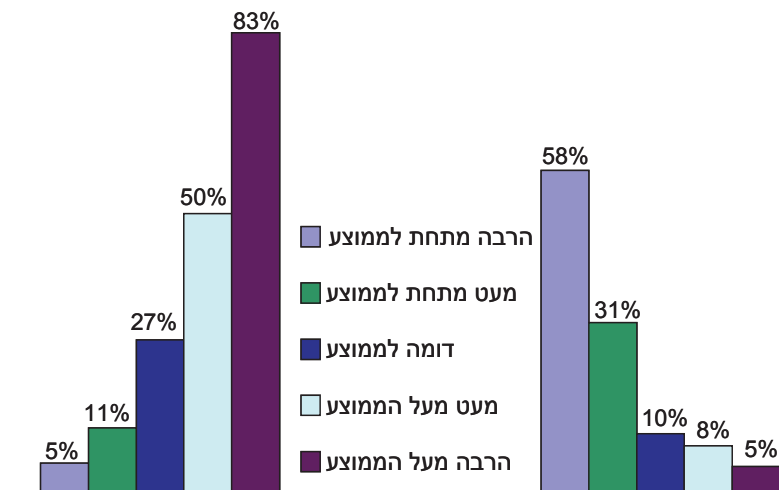
2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	
מרץ ספטמבר							
27	23	30	29	27	23	23	22
מאפשרת ללא קשיים מרובים או ללא קושי							
47	46	45	47	41	41	43	47
מאפשרת במידה סבירה							
27	31	25	24	32	37	34	31
כלל לא מאפשרת או מאפשרת בקושי							

התשובות לשאלה זו מצביעות השנה על שינוי במגמה העקבית של שיפור, שנמשכה במהלך העשור, כמתבטא בתחושה שההכנסה מאפשרת קיום ללא קושי. בשנה האחרונה 27 אחוז מהציבור ציינו, שהכנסתם מאפשרת לעמוד בצורכי הקיום הבסיסיים ללא קושי (לעומת 29 ו-30 אחוז בשנתיים הקודמות) ועוד 27 אחוז ציינו שהכנסתם איננה מאפשרת כלל או בקושי לעמוד בצורכי הקיום. יחד עם זאת, עדיין רוב המשפחות סבורות שהכנסתן מאפשרת להן לעמוד בצורכי הקיום הבסיסיים ללא קושי או במידה סבירה (74 אחוז ביחד).

הקשר הברור להכנסתו של המשיב עולה מהתשובות לשאלה זו והקפיצות בשיעור המשיבים לכל קטגוריה נראות בבירור (ראה להלן תרשים 4). כך בקרב בעלי הכנסות גבוהות בהרבה מהממוצע, שיעורם של אלה שהכנסתם מאפשרת להם להתקיים ללא כל קושי גבוה מאד (83 אחוז), ותהליך השיפור מאז 2003 נמשך אצלם אם כי הקצב הואט במידת-מה בשלוש השנים האחרונות. יחד עם זאת, גם בשנתיים האחרונות, שנות המשבר הכלכלי, נמשך גידול בשיעור המשיבים מקרב בעלי ההכנסה הגבוהה, היכולים להסתדר ללא כל קושי, ובמקביל הצטמצם שיעור המשיבים, שהם מסתדרים בקושי. הפער בין שתי הקבוצות גדל מ-67 ל-78 אחוז.

תרשים 4

רמת ההכנסה מאפשרת לעמוד בצורכי הקיום הבסיסיים
לפי רמת הכנסה* – 2009 (אחוזים)

מאפשרת בקושי או כלל-לא מאפשרת מאפשרת ללא קשיים מרובים או ללא קושי

* הקטגוריה "מאפשרת במידה סבירה" משלימה ל-100 את ההתפלגות בכל רמת הכנסה.

מקור: מרכז טאוב, הסקר החברתי, שנים שונות.

שיעור המשפחות בעלות ההכנסה הנמוכה, שמשיבות שאינן יכולות להסתדר עם הכנסתן, ירד מ-68 אחוז ב-2005, ל-53 אחוז ב-2007 אך הוא עלה השנה שוב ל-58 אחוז. ממצא זה מצביע על כך, שהשגשוג הכלכלי של 2005-2007 "חלחל" גם

לשכבות החלשות, אך המשבר של השנתיים האחרונות 2008-2009 פגע בהן הרבה יותר מאשר בשכבות המבוססות. בהמשך נתייחס לסוגיה זו, של השפעת תקופות גשוג או תקופות שפל כלכלי על אוכלוסייה חלשה לעומת אוכלוסייה מבוססת יותר. במיוחד ראוי לשים לב לכך, שיותר ממחצית מבעלי ההכנסה הנמוכה (58 אחוז) מדווחים שהכנסתם אינה מאפשרת להם קיום או מאפשרת אותו בקושי.

בבדיקת התשובות לפי רמות השכלה התברר, שההרעה במצב הכלכלי, הן אצל האקדמאים והן אצל בעלי ההשכלה הנמוכה, שהחלה ב-2007, נמשכת והיא בולטת במיוחד בקרב בעלי ההשכלה הנמוכה, שם רק 4 אחוזים ציינו שהם יכולים להסתדר עם הכנסתם ללא קושי לעומת 18 אחוז ב-2008. שיעור בעלי ההשכלה האקדמית, שהכנסתם מאפשרת קיום ללא קושי, 33 אחוז, נמוך בהרבה משיעור בעלי ההכנסה הגבוהה, שציינו שהכנסתם מאפשרת קיום ללא קושי, כאמור 83 אחוז מהם. ההבדל שנמצא איננו מפתיע, היות שבקבוצת האקדמאים כלולים בעלי מקצועות רבים, שהכנסותיהם נמוכות יחסית, כגון מורים, עובדים סוציאליים, ואחרים, וכן עולים רבים מחבר העמים לשעבר, שלעיתים אף אינם מועסקים במקצועם האקדמאי. עם זאת, נראית מגמה מסוימת של עלייה בשיעור היכולים להתקיים ללא קושי גם עם עליית ההשכלה.

לגבי קבוצות האוכלוסייה הנחשבות חלשות, חרדים, עולים וערבים, השיעורים של מי שיכולים להסתדר עם הכנסתם ללא קושי נמוכים בהרבה. בשלוש קבוצות אלה שיעורי המתקשים להתקיים בעזרת הכנסתם גבוהים בהשוואה למוצע לכלל האוכלוסייה. מעבר לכך אפשר לראות, שמצבה של אוכלוסיית העולים, ששופר באופן ניכר בין השנים 2004 ל-2006, המשיך להידרדר ב-2009. הסקר מגלה עוד, כי שנת 2009 הייתה רעה מאד עבור החרדים, ומספר המשיבים מתוכם, שהם יכולים להתקיים ללא קושי מהכנסתם, ירד לשפל הנמוך ביותר שנמדד בסקר בכל השנים (9 אחוזים), בעוד שמספר המשיבים שאינם יכולים להסתדר עם הכנסתם עלה ל-42 אחוז ב-2009 והוא גבוה בהרבה מהממוצע לכלל האוכלוסייה (27 אחוז) או ליהודים (25 אחוז).

השאלה השנייה באשכול רמת החיים מתייחסת להשוואת רמת החיים של הנשאלים לרמת חייהם בשנתיים-שלוש שקדמו. פחות מחמישית מהמשתתפים מציינים, שרמת החיים שלהם שופרה לעומת השנים האחרונות ועוד כמעט שתי-חמישיות מהמשתתפים מציינים שחלה הרעה. בהשוואה על פני השנים מתגלה, שאחוז הסבורים שמצבם הורע לעומת 2007-2008 גדל בהרבה, ואילו אחוז הסבורים שמצבם שופר ירד. בעוד שבשנה שעברה השינוי הגדול ביותר היה בין אלה שחשים שמצבם הורע, הרי שהשנה השינוי הגדול ביותר הוא בין אלה שחשים

שמצבם שופר, כאשר שיעורם יורד מ-26 ל-19 אחוז. שתי נקודות הזמן בשנת 2009, בהן נערך הסקר (מרץ וספטמבר), תומכות בהתרשמות שלנו שחלה החמרה ברמת החיים של המשתתפים.

לוח 4. התפלגות המשיבים לשאלה: "אם תשווה את רמת החיים שלך ושל משפחתך היום לעומת לפני שנתיים-שלוש?" (אחוזים)

	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003		
	מרץ		ספטמבר						
חל שיפור	19	20	26	26	21	19	12	8	
לא חל שינוי	44	41	42	49	46	43	38	34	
חלה הרעה	37	39	33	25	34	38	50	58	

בהקשר זה מעניין לציין את הקשר לגיל הנשאלים, ממנו עולה שעם עליית הגיל יורד שיעור המדווחים על שיפור, מ-30 אחוז בקרב הצעירים עד גיל 29, ל-20 אחוז בקרב בני 30-49, 15 אחוז בקרב בני 50-64 ועד 6 אחוזים בלבד בקרב הקשישים. נראה גם קשר מסוים להשכלת הנשאלים (מ-10 אחוזי דיווח על שיפור בקרב בעלי השכלה נמוכה ל-22 אחוז בקרב האקדמאים), וכצפוי גם קשר להכנסת הנשאלים – 10 אחוזי שיפור בקרב בעלי השכלה נמוכה מאוד עד 41 אחוזי דיווח על שיפור בקרב בעלי ההכנסות הגבוהות.

יש להדגיש במיוחד את המצב המדאיג העולה מכך, שכחמישים אחוז מבעלי ההשכלה הנמוכה מדווחים על הרעת מצבם והממצאים דומים לגבי קבוצות חלשות אחרות. עוד בולטת העובדה, שהשיפור לעומת 2008 באוכלוסייה הערבית מועט – 48 אחוז מהערבים מדווחים על נסיגה במצבם לעומת 35 אחוז בקרב היהודים.

השאלה השלישית בתחום רמת החיים מנסה להתרשם מהציפיות של הציבור לכך שיחולו שינויים במצבו הכלכלי בעתיד הקרוב. התשובות מצביעות על כך, שאמנם רוב הציבור סבור שלא יחול כל שינוי (56 אחוז), אך חל שינוי קל במידת האופטימיות בהתייחס לארבע השנים האחרונות, כמתבטא בעלייה קטנה בשיעור הסבורים שתחול הרעה, מ-13 אחוז ב-2006 ל-15 אחוז ב-2009; ובירידה בשיעור הסבורים שיחול שיפור, מ-40 אחוז ב-2006 ל-29 אחוז בלבד ב-2009. בהשוואה לעומת 2008 ישנה תחושה שחלה עלייה מסוימת באופטימיות, כאשר יש בידינו גם אינדיקציית ביניים בראשית 2009: אמנם השינוי מתון אולם ייתכן שהציבור חש שעברנו את שיאו של המשבר הכלכלי ותחושה זו מתחזקת מהשוואת התוצאות לעומת הסקר שנערך במרץ, שהיה קודר למדי.

לוח 5. התפלגות המשיבים לשאלה: "האם אתה צופה שמצבך ומצב משפחתך ישתנה בשנה הקרובה?" (אחוזים)

2009		2008	2007	2006	2005	2004	
מרץ	ספטמבר						
15	24	21	14	13	16	13	תחול הרעה רבה
56	54	54	57	47	58	58	לא יחול כל שינוי
29	22	25	29	40	26	29	יחול שיפור מסוים

מעניין לציין, בהתאמה לממצאים הקודמים, שהציפייה לשיפור יורדת עם הגיל, משיעור גבוה של 37 אחוז בקרב הצעירים בשנות העשרים, ל-34 אחוז אצל גילאי הביניים (30-49), ל-20 אחוז בקרב בני 50-64 ורק 17 אחוז בקרב הקשישים. ייתכן שהתוצאות הללו מעידות על רמת האופטימיות המשתנה עם הגיל, ולא פחות מכך על ראייה מציאותית לגבי סיכויי השיפור במסלול החיים של הפרט, שאיננה משקפת רק את השפעת המשבר הכלכלי ותוצאותיו. הציפייה לשיפור המצב איננה עולה עם עליית ההשכלה ואיננה עולה עם עליית ההכנסה (הגם ששיעור הסבורים שמצבם יורע יורד עם עליית ההכנסה, כמעיד על הביטחון הכלכלי שחשים בעלי ההכנסות הגבוהות יותר).

השאלה הרביעית באשכול השאלות של רמת החיים התייחסה לחשש מפני האפשרות של הידרדרות לעוני. מתקבל הרושם שבעניין זה נוצר דפוס יציב בשנתיים-שלוש האחרונות, לפיו כמעט מחצית מהציבור חוששים במידה כלשהי (47 אחוז בשנה האחרונה) ו-53 אחוז אינם מודאגים כלל מהאפשרות שיקלעו לעוני או מצוקה. השיעור הגבוה של החוששים מעיד, כי תחושת הביטחון הכלכלי בקרב הנשאלים מעורערת. יחד עם זאת המצב בשלוש השנים האחרונות טוב לאין שיעור לעומת המצב בשנים שקדמו לכך.

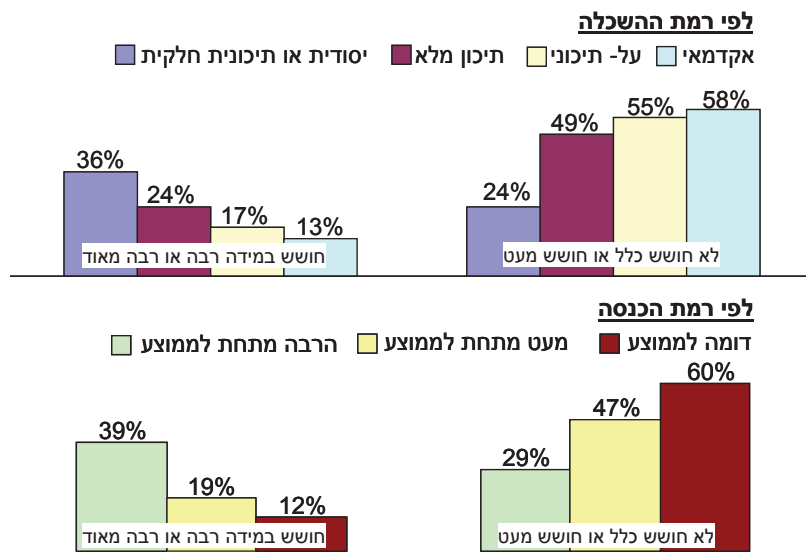
לוח 6. "האם אתה מודאג מהאפשרות שאתה או משפחתך תיקלעו למצב של עוני או מצוקה כלכלית?" (אחוזים)

2009	2008	2007	2006	2005	2004	
18	20	18	18	27	31	במידה רבה או רבה מאד
29	28	24	49	43	43	במידה קטנה או מסוימת
53	52	58	31	30	26	כלל לא

כאשר בוחנים את הקבוצות השונות בהערכתן כלפי האפשרות של הידרדרות למצב של עוני מתברר, שישנם הבדלים גדולים מאוד בין הקבוצות (ראה תרשים 5). מידת הדאגה (במידה רבה ורבה מאוד) יורדת עם עליית ההשכלה, מ-36 אחוז בקרב בעלי השכלה נמוכה, ל-13 אחוז בקרב בעלי ההשכלה הגבוהה (אקדמאים). גם שיעור הלא-חוששים כלל מתואם עם ההשכלה ואפשר לומר, שהסקר מגלה שהשכלה מעניקה לבעליה מידה של ביטחון כלכלי. מעניין לציין, שהקפיצה הגדולה ביותר מרמת השכלה אחת לגבוהה ממנה, בהתייחס לרמות הביטחון מפני הידרדרות לעוני היא מהשכלה יסודית או תיכונית חלקית, לתיכונית מלאה. אמנם לא ראינו שההשכלה השפיעה על אופטימיות יתר באשר לאפשרות שיחול שיפור בקרוב, אך היא משפיעה על תחושת ה"חסינות" היחסית, כאשר מדובר בחשש מפני האפשרות להיקלע לעוני ולמצוקה. כמובן שנראה קשר ברור לרמת ההכנסה, כאשר שיעור החוששים במידה רבה ורבה מאוד יורד עם עליית ההכנסה, מ-39 ל-12 אחוזים בהתאמה, וכך מתואמים להכנסה גם שיעורי הלא-חוששים כלל. החשש מפני ההיקלעות לעוני גבוה בהרבה בקרב הערבים – פי שניים לעומת היהודים (בממוצע) והוא גבוה בקרב העולים לעומת הממוצע של האוכלוסייה היהודית.

תרשים 5

שיעור החשש מפני האפשרות להיקלע לעוני ולמצוקה* – 2009

* הקטגוריה "חושש במידה מסוימת" משלימה את ההתפלגות ל-100 עבור רמות ההשכלה וההכנסה השונות.

מקור: מרכז טאוב, הסקר החברתי, שנים שונות.

בהמשך לשאלה על החשש מפגיעה בביטחון הכלכלי, שאלנו את הציבור ביחס לרמת החיים הצפויה לו לעת זיקנה: "האם את/ה סבור/ה שמובטחת לך רמת חיים נאותה בגיל זיקנה?". התשובות לשאלה זו מעוררות דאגה רבה, מפני שיותר מ-40 אחוז ממשנתפי הסקר השיבו לשאלה בשלילה (הם השיבו ש"לא כל-כך" או "לחלוטין לא" מובטחת להם רמת חיים נאותה לעת זיקנה). יתרה מכך, שיעור הסבורים שלא מובטחת להם רמת חיים נאותה בגיל הזיקנה כפול משיעור הסבורים שהכנסתם בגיל זיקנה תאפשר להם חיים בכבוד. מעניין לציין, שהשאלה נשאלה בסקרי המרכז גם בשנים קודמות (לא בכל השנים). מתקבל הרושם, ששיעור המודאגים נע לאורך העשור בין 40 ל-54 אחוז מהציבור ושיעור החשים בטוחים ברמת חייהם לעת הפרישה די יציב על כחמישית מהאוכלוסייה. שיעור המודאגים היה גבוה בראשית העשור ואף עלה באמצע העשור, בשנים 2003 ו-2006, שהתאפיינו בנסיגה כלכלית.

לוח 7. "האם את/ה סבור/ה שמובטחת לך רמת חיים נאותה בגיל זיקנה" (אחוזים)

	2009	2008	2006	2003	2001	2000	
במידה רבה או רבה מאוד	21	21	16	19	20	28	
במידה מסוימת	38	42	32	27	33	28	
לא כל-כך או לחלוטין לא	41	37	52	54	48	44	

הפערים בין הקבוצות השונות באוכלוסייה במענה לשאלה זאת חופפים במידה רבה לפערים החברתיים-כלכליים, כאשר בין העולים, שיכולתם להגיע לרמות פנסיה גבוהות נמוכה יותר משאר האוכלוסייה, שיעור ה"פסימיים" עולה פי שלושה על שיעור ה"אופטימיים", ואילו בקרב בעלי ההשכלה הנמוכה ובקרב בעלי ההכנסה הנמוכה אף גבוה מזה (ראוי לציין כי בעלי ההכנסה הנמוכה בהרבה מן הממוצע אינם קבוצה שולית במדגם הסקר והם היוו 28 אחוז במדגם הנשאלים).

הרושם המתקבל מממצאי הסקר על החרפת הפערים בחברה, הן מאשכול השאלות של מדד טאוב והן בשאלות על רמת החיים, וכן מדדים מקובלים ואובייקטיביים, המצביעים בשנים האחרונות על החרפת הפערים ואי-השוויון בחברה⁵, מביא אותנו לסעיף הבא בעבודה, בו מוצגות התשובות למקבץ של שאלות

⁵ ראה הדיון בסקירה המאקרו-כלכלית בראשית הספר ובפרק על מערכת הביטחון הסוציאלי.

הסקר בנושאי הפערים ואי-השוויון. ראשית בדקנו את מידת החשיבות של בעיית הפערים החברתיים והתרחבותם בעיני הציבור, ואת מקומה הרצוי של בעיה זו בסדר העדיפויות הציבורי; ובהמשך בדקנו את תגובותיו של הציבור לאופן הטיפול של הממשלה בבעיה וגם את נכונותו להירתם באופן ממש, כדי שניתן יהיה לפעול לצמצום אי-השוויון ולצמצום רמת הפערים.

3. פערים ואי-שוויון בחברה

באשכול זה של שאלות נבחנו מספר ממדים של המערכת הערכית, האידיאולוגית של משתתפי הסקר, והערכתם ביחס למדיניות הממשלה באותם תחומים.

3.א. התרחבות הפערים בחברה

השאלה הראשונה בתחום זה הייתה, "האם לדעתך הפערים החברתיים-כלכליים גדלו, הצטמצמו או לא השתנו כלל בשנה האחרונה?". רוב הציבור (71.4 אחוז) סבור, שהפערים גדלו ועוד כחמישית השיבו, שהפערים לא השתנו בשנה האחרונה (21 אחוז). נראה כי הציבור ער לשינויים במצב השוויוניות בחברה. הממצא הזה אינו חדש בסקרי המרכז אך הוא מקבל שוב ושוב את תוקפו ומתקבל הרושם, מהתשובות לשאלות הבאות המתייחסות לנושא, שהעמקת הפערים איננה זוכה לטיפול הולם במדיניות הממשלה.

לגבי הרחבת הפערים, שיעור הסבורים שהפערים גדלו, כמדד לרגישות הציבור בעניין, מצביע על כך, שלא חלה אמנם החרפה בשנה האחרונה לעומת 2008 (בה שיעור הסבורים שהפערים גדלו הגיע ל-75 אחוז (ראה לוח 8)) אך כן ניכרת החרפה בשנתיים האחרונות לעומת שנת 2007, בה 61 אחוז מהמשתתפים השיבו שהפערים גדלו לעומת השנה שקדמה. השאלה נשאלה באופן דומה ברבים מסקרי המרכז והסתכלות לאחור, לראשית העשור, מלמדת, שכבר בשנים הראשונות בהן נערך הסקר הסתמנה מגמה של החרפת התחושה בעניין התרחבות הפערים – שיעור הסבורים שהפערים גדלו (מדי שנה) עלה מ-61 אחוז בשנת 2000, ל-67 אחוז ב-2001 ועד 75 אחוז ב-2002. לאחר מכן ב-2003 השיבו 72 אחוז ממשתתפי הסקר, שהפערים גדלו והשיעור ירד במידה מסוימת ב-2007 (בשנים 2004-2006 השאלה לא נשאלה באופן דומה). בשנתיים האחרונות שוב עלה שיעור הסבורים שהפערים גדלו לכדי למעלה מ-70 אחוז.

לוח 8. "האם הפערים הכלכליים-חברתיים גדלו או הצטמצמו בשנה האחרונה?" שיעור המשיבים שהפערים גדלו (מאוד או במקצת)

2009	2008	2007	2003	2002	2001	2000
71	75	61	72	75	67	61

ההערכה לגבי העמקת הפערים שונה בין קבוצות שונות של האוכלוסייה: גילאי העבודה בלטו בשיעורי ההערכה שלהם כי הפערים העמיקו, הן לעומת הצעירים והן לעומת הקשישים באוכלוסייה. האקדמאים העריכו בשיעורים גבוהים יותר מכל קבוצות ההשכלה, שהפערים העמיקו, ואף ניתן לומר, שנמצא קשר עולה, כאשר רמת ההשכלה השפיעה על התשובה במדרגות עולות, מ-63 אחוז בקרב בעלי השכלה נמוכה עד 77 אחוז בקרב האקדמאים. ילידי ישראל בולטים לעומת שאר קבוצות המוצא, כאשר 80 אחוז בקרבם סבורים, שהפערים בחברה העמיקו לעומת 56 אחוז בלבד בקרב העולים. לגבי חלוקת האוכלוסייה לפי מידת הדתיות – החרדים סבורים בשיעור גבוה במיוחד (86 אחוז) שהפערים גדלו כאשר היהודים הדתיים והמסורתיים דומים לממוצע, אולם, בסך-הכל יהודים סבורים יותר מערבים שהפערים הולכים וגדלים בחברה (75 אחוז לעומת 57 אחוז, בהתאמה) והדבר די מפתיע בהתחשב במצבה היחסי של האוכלוסייה הערבית בתחומים שונים.

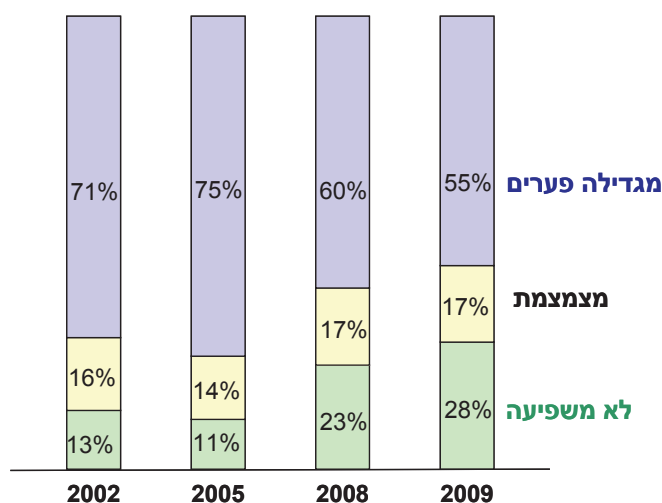
מעניין לציין, בהקשר להשוואה לסקרים משנים קודמות, כי כבר בראשית העשור מצאנו, שהשכירים ובעלי ההשכלה הגבוהה יותר, ובעלי ההכנסות הממוצעות מוטרדים יותר מהעמקת הפערים, וכי עניים ובעלי השכלה נמוכה מודעים להעמקת הפערים פחות מאחרים.

בהקשר זה השאלה העוקבת, לגבי השפעת הממשלה על הפערים החברתיים, מגלה כי הציבור איננו מרוצה ממדיניות הממשלה בתחום זה. גם שאלה זו היא מהוותיקות בסקרי המרכז. בסקר האחרון (2009) חשבו 55 אחוז מהציבור, שהממשלה מגדילה את הפערים ועוד 28 אחוז חשבו שהיא איננה משפיעה כלל בתחום זה. אמנם רוב הציבור סבור שהממשלה מגדילה את הפערים אולם מעניין לציין, שמתגלה שינוי מסוים בהערכת הציבור את מדיניות הממשלה והשפעתה בתחום – השינוי מתבטא בכך, ששיעור הולך וגדל מקרב הציבור סבור שלממשלה אין השפעה על הפערים וכי מדיניותה "כלל איננה משפיעה". ההשוואה לעומת סקרים קודמים מלמדת, שב-2008 אחוז הסבורים שמדיניות הממשלה מגדילה את הפערים הסתכם ב-60 אחוז, ב-2005 היו סבורים כך 75 אחוז, אך כבר בסקר שנערך בראשית העשור חשבו יותר מ-70 אחוז מהנשאלים שמדיניות הממשלה מגדילה את הפערים. בהשלמה לכך, כאמור, חלה עלייה מכ-10-13 אחוז ל-28 אחוז בשיעור

הסבורים שלממשלה אין השפעה כלל והגידול בא ברובו "על חשבון" הקטגוריה של הגדלת הפערים (ייתכן, שבתקופות בהן הממשלה נוקטת קיצוצים תקציביים, הבאים לרוב לידי ביטוי בהרעת מצבן של האוכלוסיות החלשות, הציבור סבור שמדיניות הממשלה גורמת להגדלת הפערים) (ראה להלן בתרשים 6).

תרשים 6

השפעת המדיניות הכלכלית של הממשלה על הפערים החברתיים
(אחוזים) 2002-2009

מקור: מרכז טאוב, הסקר החברתי, שנים שונות.

האקדמאים סבורים בשיעורים גבוהים מהמוצע, שהממשלה תורמת במדיניותה להגדלת הפערים (62 אחוז), ובחיתוך לפי מידת הדתיות בלטו בכך החרדים (59 אחוז). מעניין כי בהתחלקות לפי רמות הכנסה, רק 44.5 מבעלי השכר הגבוה בהרבה מעל הממוצע חשבו, שהמדיניות מגדילה את הפערים (שיעור נמוך מן הממוצע הכללי) ו-22 אחוז מהם אף סברו, שהממשלה תורמת במדיניותה לצמצום הפערים, לעומת 16 אחוז בממוצע לאוכלוסייה.

בהקשר זה, אפשר לציין, שבסקר שנערך בשנה שעברה, בו הושם דגש מיוחד על סוגיית הפערים הסתבר, שהציבור איננו שבע רצון מהתרחבות הפערים בישראל

ואיננו נרתע מלבטא את עמדותיו בנושא. עוד הסתבר, שרוב הציבור סבור, שניתן, במידה רבה, להקטין את הפערים בישראל. מצאנו גם הסכמה גורפת לכך, שלממשלה יש תפקיד מרכזי בהנהגת מדיניות לצמצום פערים (מרכז טאוב, 2009, עמ' 267-268), ולכן הממצא, ש"הממשלה איננה משפיעה כלל" הוא בבחינת ביקורת על מדיניות הממשלה, שאיננה נוקטת מדיניות אקטיבית ומכוונת לצמצום הפערים בחברה.

לשאלות על התרחבות הפערים נוספו השנה שתי שאלות על השפעת עיתות של משבר או של שגשוג על בעלי ההכנסות הנמוכות (העניים). באופן כללי מסתבר, שהרוב המכריע סבור שהשגשוג הכלכלי לא היטיב את מצבם של העניים או שהשגשוג היטיב עמם פחות מאשר עם העשירים; ובדומה לכך גם לגבי השפעת הפגיעה בעת המשבר – כלומר, שבעת משבר החלשים ייפגעו יותר מהחזקים. 52 אחוז מהציבור השיבו, בשאלה של השפעת השגשוג הכלכלי על בעלי ההכנסות הנמוכות ביותר, שמצבם של החלשים לא השתפר כלל ועוד 31 אחוז השיבו, שמצבם הוטב פחות משל האחרים. בהמשך לכך, בשאלה בדבר ההשפעה הצפויה של המיתון על בעלי ההכנסות הנמוכות, השיבו 64 אחוז, שמצבם יורע יותר ממצבם של בעלי ההכנסות הגבוהות ועוד 16 אחוז חשבו, שמצבם יורע באותה מידה. רק שתי קבוצות מקרב האוכלוסייה העריכו, שהשפעת המיתון תהיה פחותה לגבי העניים. מדובר בעולים מחבר העמים לשעבר ובבעלי ההכנסות הגבוהות.

דומה שבהמשך לרגישות בעניין העמקת הפערים, רוב הציבור עקבי בהערכתו שבעלי ההכנסות הנמוכות רחוקים מלחוש את פירות הצמיחה הכלכלית ושהם הראשונים להיפגע בעת משבר. רבים יותר מקרב בני 50+ באוכלוסייה (57 אחוז) השיבו, שמצבם של החלשים לא שופר כלל (וזאת לעומת 48 אחוז בקרב הצעירים מהם). הממצאים הללו תואמים לממצאי הסקר משנה שעברה (2008), בו שאלנו באופן כללי על אופן התחלקות פירות הצמיחה הכלכלית בין קבוצות האוכלוסייה בשנים האחרונות: רוב גדול של 73 אחוז השיבו, שהאוכלוסייה העשירה היא הנהנית העיקרית מפירות הצמיחה ורק 7 אחוזים סברו שהנהנית העיקרית היא האוכלוסייה הענייה.

3.ב. סדר עדיפויות במדיניות הממשלה

בהמשך לתמונה המתקבלת לגבי תרומתה של מדיניות הממשלה לצמצום הפערים בחברה, מעניין לבחון את דעתו של הציבור לגבי סדרי העדיפויות הרצויים במדיניות הממשלה. חזרנו וכללנו בסקר השנה את השאלה הוותיקה, "איזה מבין התחומים הבאים, ראוי לדעתך שיעמוד בראש סדר העדיפויות של

הממשלה? והעמדנו לבחירתו של הציבור את האפשרויות הבאות: צמיחה כלכלית, ביטחון, הקטנת האבטלה, צמצום העוני והפערים החברתיים ואחר.

לוח 9. "איזה מבין התחומים הבאים, ראוי לדעתך שיעמוד בראש סדר העדיפויות של הממשלה?" (אחוזים)

2009	2007	2006	
16	13	13	צמיחה כלכלית
35	47	34	ביטחון
13	5	9	הקטנת אבטלה
33	32	41	צמצום העוני והפערים בחברה
4	0	3	אחר

הציבור נחלק באופן שווה בין הבחירה בתחום הביטחון (35 אחוז) לבין צמצום העוני והפערים בחברה (33 אחוז). אך יש לציין, כי עוד 12 אחוז מהציבור הציבו בראש סדר העדיפויות את הקטנת האבטלה, כך ש-45 אחוז מהציבור הפנו את העדיפות שלהם השנה לתחום החברתי. התחום הביטחוני ירד השנה (2009) באופן בולט לעומת 2007 אך הוא דומה בחלקו לשנת 2006 (הסקר נערך ביולי, לפני מלחמת לבנון השנייה). יש להניח שהבולטות של תחום הביטחון ב-2007 משקפת ומושפעת מן הדיון הציבורי של "אחרי המלחמה" ומהפקת הלקחים בעקבות המלחמה. כאמור, בשנה שקדמה לכך, ב-2006, שיעור האנשים שהציבו את צמצום הפערים והעוני בעדיפות הראשונה היה גבוה (41 אחוז) ועוד 9 אחוזים הציבו אז את האבטלה בעדיפות גבוהה (ביחד 50 אחוז לתחום החברה). ההתרשמות היא, שבתקופות "שקטות" יחסית מבחינה ביטחונית, הציבור נותן העדפה לתחום החברתי, ובשנת 2009 חלה עלייה גם בחשיבות שהקנה הציבור לצמיחה כלכלית. בעניין הצמיחה הכלכלית נראים הבדלים משמעותיים בין קבוצות האוכלוסייה. בעלי ההכנסות הגבוהות סבורים, שתחום הצמיחה הכלכלית דומה בחשיבותו למשימות של ביטחון וצמצום פערים; לעומת זאת, יוצאי חבר העמים לשעבר ממשיכים לשים דגש על הביטחון (62 אחוז) והם חריגים מכל הקבוצות, כאשר רק מיעוט קטן מתוכם, של 13 אחוז, סבור שבעדיפות ראשונה יש לנקוט במדיניות לצמצום פערים. הערבים בולטים בעדיפות הנמוכה יחסית שהם מייחסים לבעיות ביטחון (23 אחוז) ובחשיבות הגבוהה שהם מייחסים לטיפול בבעיות האבטלה (23 אחוז לעומת 13 אחוז בממוצע לאוכלוסייה).

3.ג. הנכונות לשלם יותר מסים עבור יעדים מוגדרים

בהמשך לשאלה בדבר סדר העדיפויות הרצוי של הממשלה שאלנו את משתתפי הסקר, האם הם מוכנים לשלם יותר מסים על מנת לחזק את טיפול הממשלה בנושאים מסוימים ("מבין התחומים הבאים, מהו התחום שעבורו תהיה מוכן לשלם יותר מסים בעדיפות ראשונה, כדי להבטיח שיושג שיפור?"). לנשאלים הוצגו שישה תחומים ועוד אפשרות של "לא מוכן לשלם יותר מסים".

הממצא הבולט הוא, ש-41 אחוז מכלל הנשאלים מוכנים לשלם יותר מסים כדי להבטיח שיושג שיפור בתחום החינוך. בעדיפות שנייה ובמרחק רב מזה – 13 אחוז מוכנים להגדיל המסים שהם משלמים עבור השגת שיפור בתחום הבריאות. 26 אחוז מהציבור הצביעו שאינם מוכנים לשלם יותר מסים. מעניין לציין, כי בשנת 2005 שאלנו את הציבור על מוכנות לשלם יותר מסים, על מנת לשפר את השירותים החברתיים (ללא הבחנה בין התחומים), ואז כששים אחוז סירבו לשלם יותר מסים. לגבי הבדלים בין קבוצות האוכלוסייה, ראשית נראים הבדלים לפי גיל הנשאלים: הנכונות של גילאי הביניים לשלם יותר מסים עבור החינוך גבוהה בהרבה לעומת האחרים (48 אחוז), ילידי ישראל בולטים לעומת יתר קבוצות המוצא (46 אחוז), והאקדמאים בולטים לעומת כל יתר קבוצות ההשכלה (44 אחוז). עוד מעניין, כי לערבים יש נכונות גבוהה לעומת היהודים לשלם מסים עבור הבריאות (20 לעומת 11 אחוז) ובהבדל קטן יותר גם עבור החינוך (43 לעומת 41 אחוז). בנוסף לכך, שיעור נמוך בהרבה מקרב הערבים, 15 אחוז לעומת 28 אחוז אצל היהודים, ציינו, שאינם מוכנים לשלם יותר מסים. בקרב היהודים, יוצאי חבר העמים לשעבר בולטים בחוסר נכונותם לשלם יותר מסים (37 אחוז לעומת 26 בממוצע הכללי), ודומים להם בשיעור גם החרדים (36 אחוז). מעניין, כי יוצאי חבר העמים לשעבר מוכנים לשלם יותר מסים, באופן בולט ועולה על הממוצע, עבור תחום הביטחון – 19 אחוז מהם לעומת 7 אחוזים בממוצע לאוכלוסייה.

3.ד. עמדת הציבור ביחס לפערי השכר

בהמשך לסקר הקודם, שאלנו השנה את משתתפי הסקר על פערי השכר הרצויים במגזר הציבורי, ולהלן התשובות שקיבלנו לכלל האוכלוסייה.

לוח 10. "מה לדעתך הפער הרצוי בין השכר הנמוך ביותר לשכר הגבוה ביותר המשולם במגזר הציבורי?" (אחוזים)

2009	2008	
13.1	12.6	לא צריך להיות פער בכלל
29.1	27.8	פי 2
31.7	25.9	פי 5
12.8	16.4	פי 10
4.4	5.7	פי 20 או יותר
8.9	11.5	אין צורך להגביל את הפער

הרושם המתקבל מהתשובות השנה (2009), ומהשוואתן לשנת 2008, שהנטייה הרווחת בקרב הנשאלים בסקר היא להגביל את הפרשי השכר. יותר מ-60 אחוז מהמשיבים נחלקו בין הבחירה של הגבלת ההפרש לפי 2 ופי 5, כלומר, שפערי השכר לא יעלו על פי 5, לעומת 54 אחוז בשנה הקודמת. אפשר לייחס את השיעור הזה, ואולי גם את השינוי, לדיון הציבורי בשאלה זאת, שהתחולל בעקבות קריסת הבנקים ומוסדות שונים בארה"ב ובעולם, מקומות המתאפיינים בפערי שכר אדירים. מצד שני, כרבע מהציבור סבורים, שפערי השכר צריכים לעלות על פי עשרה (או יותר, או שאין להגבילם כלל). למותר לציין, בעניין זה, שהפערים בישראל גבוהים בהרבה מפי 20 (ייתכן שהיה ראוי להקדים ולומר זאת למשתתפי הסקר בהצגת השאלה, ומעניין אם הדבר היה משפיע על התשובות).

מסתבר שיש הבדלים בין קבוצות האוכלוסייה השונות בשאלה זאת. בין בעלי ההכנסות הגבוהות אין סבורים, שאין צורך בפער בכלל; ושיעור הסבורים, שלא צריך להגביל את הפער כפול מהממוצע לכלל האוכלוסייה. עם זאת, גם בקרב קבוצה זו הרוב סבור שהפער איננו צריך לעלות על פי 5. לעומת זאת, 20 אחוז מבעלי ההכנסות הנמוכות ביותר, מבעלי ההשכלה הנמוכה ביותר ומהערבים סבורים שלא צריך להיות פער בכלל. עוד מעניין ש-22 אחוז מהצעירים מאוד (18-22), שחלקם במדגם מגיע ל-9 אחוזים, סבורים שלא צריך להיות פער כלל. השיעור יורד מאוד החל בקטגוריית הגיל הבאה.

שאלה נוספת בתחום חלוקת העווגה או חלוקת הנטל, ובאשר לגישה של מדינת הרווחה והקצאת המשאבים לכלל האוכלוסייה, נגעה למתן קצבאות ביטוח לאומי לבעלי הכנסות גבוהות. שאלה דומה נשאלה בחלק מהסקרים הקודמים, מהם עלה שמסתמנת עקביות מסוימת בגישת הציבור בישראל. מצד אחד, רוב הציבור מתנגד

לביטול מוחלט של הקצבאות לבעלי הכנסות גבוהות, אולם הוא סבור שיש לצמצם במתן הקצבאות לאוכלוסיות חזקות.

השנה שינינו במקצת את השאלה והצגנו כמה חלופות לשינוי אופן החלוקה של קצבאות הביטוח הלאומי: גם מכאן עולה, שאין רוב לביטול מוחלט של הקצבאות לעשירים – רק חמישית מהציבור בחרו באפשרות לבטל את הקצבאות לעשירים ולהקצות את כל הסכום לעניים. עם זאת, 34 אחוז בחרו להקטין הסכומים לעשירים ולהגדיל הסכומים לעניים. שיעור דומה, של 35 אחוז, הצביע על הצורך לקבוע אמות מידה אחרות, מעבר להכנסה, לצורך תשלום הקצבאות, כך שנדרשת העמקה נוספת לבירור הסוגיה. כלומר, מהתשובות לשאלה השנה עלה, שרק 11 אחוז סבורים שאין לערוך שינוי, אך אין להסיק מתוצאות הסקר מהו השינוי אלא אולי על הכיוון הרצוי שלו.

3.ה. סולידריות חברתית

נושא נוסף, אשר עלה בעבר בסקרי המרכז, מגלה את פניה של הסולידריות החברתית. כבר ב-2008 שאלנו באשר לצורך בהעדפה מתקנת כלפי שתי קבוצות, המזוהות כקבוצות חלשות כלכלית, ערבים וחרדים. התשובות הצביעו על נכונות גבוהה יותר (במידה מועטה) להעדיף ערבים על פני חרדים, כאשר קרוב לחמישים אחוז מהציבור היה סבור שלא צריך להעדיף את שתי הקבוצות האלה כלל. השנה שאלנו בצורה קצת אחרת והקדשנו לכך שתי שאלות נפרדות לגבי כל אחת מהקבוצות האלה ולהלן קיבצנו יחד את התשובות.

לוח 11. "האוכלוסייה הערבית/החרדית ברובה חלשה מבחינה כלכלית-חברתית. האם לדעתך יש לנהוג כלפיה במדיניות של העדפה מתקנת על פני אוכלוסיות אחרות, כדי להקטין את הפערים?" (אחוזים)

ערבים		חרדים
20	18	כן, בכל השירותים הממשלתיים וקצבאות הביטוח הלאומי
7	10	כן, אך רק במתן שירותים ממשלתיים (חינוך, בריאות, וכדומה)
9	12	כן, אך רק בתחומי תעסוקה וקבלה לעבודה
26	18	כן, אך בתנאי שיסכימו להשתתף בשירות לאומי
39	43	לא, אין לנקוט בהעדפה מתקנת כלפי הערבים / החרדים

התוצאות שהתקבלו מעניינות: לגבי שני המגזרים, שיעור הסבורים שאין להעדיף בכלל או שצריך להעדיף אותם בכל התחומים דומה – 18-20 אחוז מכלל הציבור בחרו לתת העדפה לאוכלוסיות אלה בכל התחומים, וכ-40 אחוז בחרו שלא להעדיףם כלל (ראה לוח 11). לעומת זאת, ניתנה העדפה מסוימת לערבים כאשר מדובר בשירותים ממשלתיים או בנושא קבלה לעבודה. ההבדל בגישה כלפי ערבים וחרדים התגלה בהתניה של העדפה בהשתתפות בשירות לאומי: 26 אחוז סברו שיש להתנות העדפה לחרדים בהשתתפותם בשירות לאומי, ולגבי הערבים, השיעור נמוך יותר (18 אחוז).

ישנם הבדלים בין קבוצות שונות של האוכלוסייה בסולידריות שלהם כלפי שתי הקבוצות: בקרב היהודים בלטו החרדים ויוצאי חבר העמים לשעבר בהתנגדות להעדפת הערבים (יותר מ-70 אחוז). גם היהודים הדתיים התנגדו ברובם להעדפת הערבים (61 אחוז). לעומת זאת, התומכים הגדולים ביותר במתן העדפה לערבים – למעט הערבים עצמם – הם בעלי תואר אקדמי ובעלי הכנסות גבוהות מקרב היהודים. עוד מסתבר, שהעולים מוכנים בתחומים מסוימים להעניק העדפה גדולה יותר לערבים מאשר לחרדים וכך גם כלל החילוניים באוכלוסייה, שהתנגדו יותר להעדפה מתקנת לחרדים (54 אחוז) מאשר לערבים (45 אחוז). ממצא זה עלה גם לגבי בעלי הכנסה גבוהה בהרבה מהממוצע ובעלי השכלה אקדמית, אשר התנגדו יותר להעדפה מתקנת כלפי חרדים מאשר כלפי ערבים. עוד מעניין לציין, שבשעה ששיעור הערבים המתנגד להעדפה מתקנת לחרדים הסתכם ב-22 אחוז, שיעור החרדים המתנגד להעדפה מתקנת לערבים הוא יותר מפי שלושה מכך, 72 אחוז.

4. חשיפה לאלימות ורמת הביטחון האישי

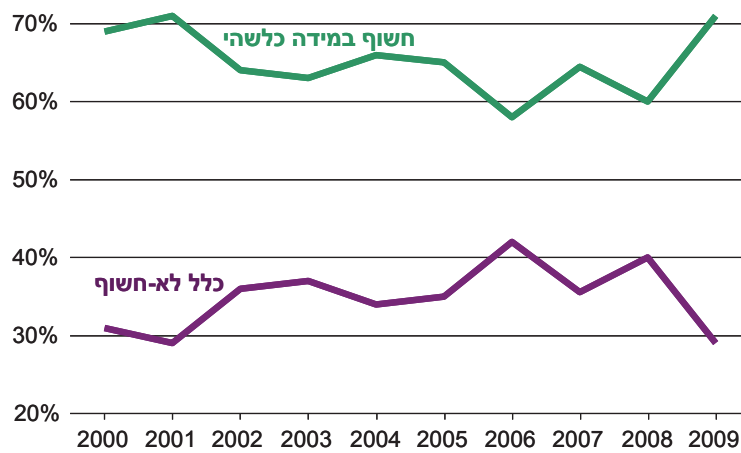
לאור התגברות השיח הציבורי בנושאי האלימות והביטחון האישי בחברה בישראל בתקופה האחרונה, הקדשנו השנה בסקר אשכול של ארבע שאלות לנושא האלימות ולבירור תחושותיו של הציבור ביחס לרמת הביטחון האישי שלו וביחס לאפשרויות להתמודד עם הבעיה. אם נקדים מעט את המאחר, הרי האלימות ומרכזיותה בסדר היום של הציבור עלתה גם מתוך אשכול שאלות החינוך (ראה בסעיף הבא להלן), היות שהציבור הצביע השנה ברוב גדול על כך, שהטיפול בבעיית האלימות הוא הבעיה המרכזית עמה צריך להתמודד היום בתחום החינוך.

4.א. מידת החשיפה לאלימות בקרב הציבור

השאלה הראשונה באשכול האלימות כלולה במדד טאוב והיא נשאלה ברוב הסקרים בעבר. כפי שאפשר לראות בתרשים 7 חלה עלייה בתחושת החשיפה לפגיעה מאלימות עבריינית לעומת השנים האחרונות. כמעט מחצית ממשתתפי הסקר השיבו שהם מרגישים חשופים לאלימות במידה מסוימת עד רבה מאוד (47 אחוז), ובסך-הכל כ-70 אחוז דיווחו שהם חשופים לאלימות במידה כלשהי. בהשלמה לכך פחות מ-30 אחוז השיבו שאינם חשופים כלל לאלימות. הסתכלות לאורך העשור מראה תנודות מסוימות בטווח החשיפה לאלימות, בשיעורים של 60 עד 70 אחוז, ובהשלמה להם נעים גם שיעורי המדווחים על כך שאינם חשופים כלל. התוצאות של ארבע השנים האחרונות מעידות על מגמה של עלייה עקבית – עלייה בחשיפה לאלימות מ-58 ל-71 אחוז וירידה באי-החשיפה, מ-42 ל-29 אחוז, כאמור. ממצאים אלה מדאיגים ומשקפים פגיעה באיכות החיים. אמנם ייתכן שהשיעור הגבוה שמצאנו מושפע מהדיון הציבורי והתקשורתי בהחרפת האלימות בחברה הישראלית, אך ייתכן שהוא אכן נובע מהתחושה שהאלימות התקרבה לכל בית בישראל. עם זאת, יש לציין, כי השיעורים הגבוהים של חשיפה לאלימות ב-2009 דומים לשיעורים שאפיינו את התופעה גם בראשית העשור.

תרשים 7

תחושת החשיפה לאלימות (אחוזים) 2000-2009

מקור: מרכז טאוב, הסקר החברתי, שנים שונות.

לגבי הבדלים בין קבוצות שונות באוכלוסייה, ראשית מתברר, כי מבוגרים מדווחים יותר מצעירים, שהם חשופים לאלומות במידה כלשהי (75 אחוז בממוצע בקרב בני 30 ומעלה לעומת פחות מ-60 אחוז בקרב בני 18-29). ממצא זה מפתיע במידה מסוימת ואיננו משקף את ההתרשמות המקובלת על חשיפה לאלומות בקרב הצעירים בארץ. הקשישים (בני +65) מדווחים על חשיפה לאלומות יותר מכל קבוצות הגיל האחרות, אם כי ההבדלים בולטים במיוחד בפירוק לפי מידת החשיפה: הקשישים מדווחים בשיעורים גבוהים מהממוצע, 12 לעומת 7 אחוזים, על תחושת החשיפה לאלומות במידה רבה מאד, ובהשלמה לכך, הם "נמוכים יותר" בשיעור שאינו חשוף כלל – 22 אחוז לעומת 29 אחוז בממוצע.

מידת החשיפה לאלומות איננה מתואמת ברמתה לרמת ההשכלה של משתתפי הסקר, אך אצל האקדמאים שיעורי הדיווח על חשיפה לאלומות (ברמה כלשהי) היו גבוהים לעומת קבוצות ההשכלה האחרות – 78 לעומת 67 אחוז אצל האחרים. בפירוק לפי מידת החשיפה נמצא, שהחשיפה במידה רבה מאוד גבוהה יותר אצל בעלי השכלה נמוכה (יסודית או תיכונית חלקית) – 16 לעומת 7 אחוזים בממוצע (וייתכן שיש כאן תאימות של קבוצה זו עם הגיל הגבוה).

שיעורי החשיפה לאלומות כלשהי דומים בקרב ערבים ויהודים, אבל שיעורי החשיפה של ערבים לאלומות במידה רבה או רבה מאוד גבוהים יותר – 28 לעומת 18 אחוז. שיעורי החשיפה של העולים לאלומות גבוהים לעומת שאר האוכלוסייה, כאשר 87.5 אחוז מתוכם דיווחו על חשיפה כלשהי לאלומות, רובם ברמות הבינוניות.

עוד מעניין לציין, כי קיים קשר הפוך בין דיווח על חשיפה לאלומות ובין מידת הדתיות. שיעור הדיווח על חשיפה כלשהי לאלומות עולה מ-52 אחוז בקרב החרדים, ל-66 אחוז בקרב הדתיים, 70 אחוז בקרב המסורתיים ועד 78 אחוז בקרב החילוניים. החרדים בולטים בצד "המוגן", לעומת כל יתר האוכלוסייה, בשיעורים הנמוכים מאוד בקרבם, המדווחים על חשיפה לאלומות. נראה כי החרדים הם בעלי רמת הביטחון האישי הגבוהה ביותר לעומת הקבוצות האחרות.

4.ב. האם החשש מפני אלימות משפיע על ההתנהגות?

בהמשך להתרשמות מתחושת החשיפה לאלומות, בדקנו, האם החשש מאלומות משפיע על התנהגות הציבור בשתי רמות: האחת הייתה, "האם נמנעת להעיר למישהו על התנהגות לא הולמת בשל חשש מפני תגובה אלימה?"

והשנייה הייתה, "האם נמנעת מביקור במקומות מסוימים מחשש לביטחונך האישי?".

ובכן מהסקר עולה כי החשש מפני אלימות משפיע על התנהגות הציבור בישראל. שני-שליש מהנשאלים ציינו כי נמנעו מלהעיר לאחרים על התנהגותם הבלתי הולמת מחשש לתגובה אלימה, כאשר חמישית מכלל הנשאלים (19 אחוז) נמנעו פעמים רבות או רבות מאוד ועוד 44 אחוז נמנעו מכך מספר פעמים או פעם-פעמיים. בהשלמה לכך מצאנו, כי רק 36.5 אחוז מהציבור השיבו שאף פעם לא נמנעו מלהעיר לאנשים כאשר חשו שיש צורך בכך.

מצאנו שישנם הבדלים מסוימים בין קבוצות מוגדרות באוכלוסייה. מצד אחד בלטו העולים והחרדים, ש"הפגינו" רמות פחותות מהממוצע של חשש – 57 אחוז מהעולים ו-52 אחוז מהחרדים ציינו, שלא נמנעו אף פעם מלהעיר ורק שיעורים נמוכים יחסית מתוכם – 10 ו-7 אחוזים – ציינו כי נמנעו פעמים רבות מלהעיר. מעניין כי שתי קבוצות אלה נבדלות ביניהן ברמות החשיפה לאלימות, העולים גבוהים מהממוצע במידת החשיפה שלהם לאלימות והחרדים בקצה שני, רחוקים מהממוצע.

לגבי החרדים, התשובות תואמות לתחושה שעלתה בתשובות לשאלה הקודמת, שהצביעה על תחושת הביטחון האישי הגבוהה שלהם. ההערכה היא, שניתן לייחס את ביטחונם הרב, יחסית, לאופי החיים שלהם בחברה סגורה, שגבולותיה ברורים וגם קודי ההתנהגות בה ברורים בדרך-כלל ואף נתונים יותר בפיקוח. ישנם הבדלים ביניהם לבין יתר האוכלוסייה בהרגלי הניידות והבילוי, ובנוסף לכך סגירותם מחזקת לעיתים קרובות גם בתיחום הגיאוגרפי, הן בשכונות נפרדות והן ביישובים "סגורים". תנאים אלה עשויים להסביר את תחושת הביטחון הגבוהה יחסית.

באשר לשאלה השנייה, של הימנעות מביקור במקום מסוים מחשש לביטחון האישי. שאלה זו הרבה יותר אוניברסלית באופייה, אולם גם כאן ישנו ההקשר הישראלי הייחודי, היות שבמציאות חיינו הימנעות כזו עשויה להיות קשורה להיבט הביטחוני, שהינו בלתי ניתן להפרדה בהקשר לביטחון האישי (לא ניסחנו בסקר הפרדה בין ההימנעות מביקור במקום מסוים בשל אלימות עבריינית לבין הימנעות מאלימות על רקע הסכסוך הלאומי והתשובות נובעות מפרשנותם של הנשאלים).

למעלה ממחצית הציבור ציינו, שנמנעו מביקור במקומות מסוימים מחשש לביטחונם, כאשר 15 אחוז ציינו שנמנעו פעמים רבות או רבות מאוד ועוד 42 אחוז ציינו שנמנעו מספר פעמים, פעם או שתיים. מצד שני, 43 אחוז מכלל המשתתפים ציינו כי אף פעם לא נמנעו מביקור במקומות מסוימים מחשש לביטחונם. מצאנו שהתשובות לשאלה זו מתואמות עם התשובות לשאלה הקודמת, לגבי תחושת

"החופש" להעיר לאחרים. גם כאן העולים והחרדים ציינו בשיעורים גבוהים מהמוצע, שלא נמנעו מביקור במקומות.

אגב, בסקר שערכנו ב-2005, הוצגה סוגיית הביטחון האישי בכמה שאלות. אחת השאלות הייתה, "האם אתה או מישהו מבני משפחתך שינה את התנהגותו כדי להימנע מלהיחשף לגילויי אלימות?". ובכן, רק 65 אחוז מהנשאלים השיבו אז שהם לא שינו את התנהגותם והרגליהם כדי להימנע מחשיפה כזאת. אמנם לא ניתן להשוות את הממצא לתשובות שהתקבלו השנה, אך השנה מצאנו, כי 36.5 אחוז מהציבור השיבו שאף פעם לא חששו להעיר לאחרים, ו-43 אחוז השיבו שאף פעם לא נמנעו מלהגיע למקום מסוים בשל החשש לביטחונם.

שאלה אחרונה באשכול זה בדקה את גישתם של הנשאלים: "מה צריך לעשות כדי להפחית את רמת האלימות בחברה?". הצגנו בפני הנשאלים חמש אפשרויות לבחירה. הרוב המכריע התחלק בין שתי גישות מרכזיות: החמרת הענישה בבתי משפט (37 אחוז בחרו באפשרות זו), והגברת החינוך לסובלנות ולמניעת אלימות במערכת החינוך (36 אחוז). מעניין כי חיזוק המשטרה הארצית לא זכה לתמיכה רחבה (15 אחוז מכלל הציבור) ואף לא האפשרות של הקמת משטרה עירונית שתהא כפופה לראשי הרשויות (10 אחוזים). ייתכן, שיש כאן ביטוי להערכת הציבור, שבתי המשפט הם החוליה החלשה יותר במערך האכיפה החברתית.

5. בעיות "בלב" החינוך

השנה הקדשנו לנושאי חינוך כמה שאלות, שעסקו בחוות דעתו של הציבור בשתי סוגיות מרכזיות: הראשונה בחנה את הערכת הציבור לגבי הבעיה המרכזית שעל מערכת החינוך להתמודד איתה ומה הם היעדים הרצויים להפנות משאבים נוספים; והשנייה עסקה בסוגיה של הנהגת תכנית ליבה בתחומי היסוד הנלמדים בבתי-הספר.

5.א. הבעיה המרכזית של מערכת החינוך

השאלה הראשונה בדקה את גישתם של הנשאלים בסקר לבעיה המרכזית עמה צריך להתמודד בתחום החינוך. הציבור השיב, שהבעיה המרכזית להערכתו היא בעיית האלימות (41 אחוז מהאוכלוסייה). אם נוסיף לכך את שיעור המשיבים, שהבעיה המרכזית היא איכות החיים בבית-הספר (10 אחוזים), הרי יותר ממחצית מהציבור סבורים, שהבעיה העיקרית איננה הישגים נמוכים (רק 13 אחוז) או הפערים

הגדולים בלימודים (9 אחוזים) ואפילו לא שכר המורים ואיכותם (25 אחוז). הממצא בולט מאוד לאור הדגש הרב שמקבלים הפרסומים בדבר ההישגים של תלמידי ישראל במבחנים הבינלאומיים. ייתכן שהממצא העולה מהסקר מבטא במידת-מה את החשיבות המועטה, יחסית, שמייחסים ההורים להיבט זה, ואת הפער הרב בין הדגשים של העומדים בראש המערכת (הישגים נמוכים ופערים גדולים), לאלה של הציבור בכללותו. יש כאן מעין העתקה של הדגש ממה שנתפס באופן טבעי כתפקידו העיקרי של בית-הספר – הקניית ידע וכישורים – לדאגה של ממש לשלומם ולרווחתם של הילדים. מתקבל הרושם, שהציבור מפנה את חוסר האונים שלו ביחס לאלימות הגוברת בחברה כלפי מערכת החינוך. מצאנו כי להשכלת המשיבים יש השפעה על הבחירה שלהם בבעיה העיקרית שיש להתמודד עמה במערכת החינוך (ראה תרשים 8). ראשית, מצאנו יחס הפוך בין שיעור הסבורים, שהאלימות היא הבעיה העיקרית ובין רמת ההשכלה של המשיבים: השיעור נע מ-61 אחוז בקרב בעלי ההשכלה הנמוכה עד 34 אחוז בקרב האקדמאים. גם מצאנו עלייה בשיעור הסבורים, שיש להעלות את איכות המורים ושכרם, ככל שהשכלת המשיבים עולה. בסך-הכל רוב האקדמאים הצביעו על שתי בעיות מרכזיות שיש להתמודד עמן במערכת החינוך, האלימות ושיפור איכות ושכר המורים (67 אחוז).

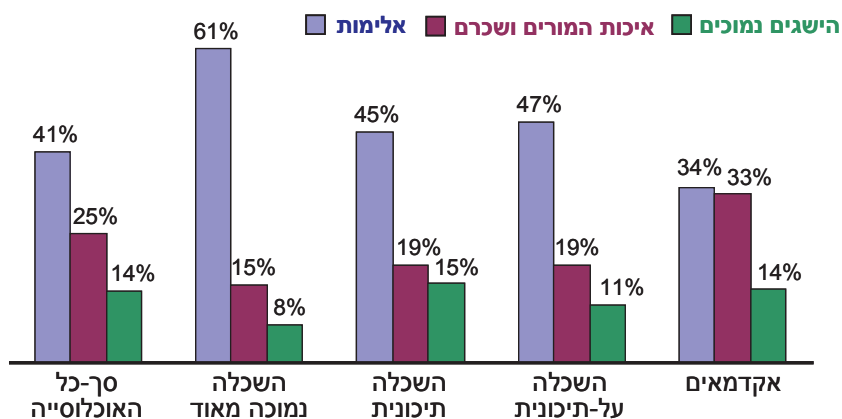
הבעיה של שיפור איכות המורים ושכרם קיבלה העדפה משמעותית יותר אצל בעלי ההכנסה הגבוהה בהרבה מן הממוצע, כאשר 40 אחוז מתוכם הצביעו על הצורך בשיפור איכות המורים ושכרם ורק 25 אחוז מתוכם הצביעו על בעיית האלימות כבעיה הדחופה ביותר להתמודד איתה. ממצא זה וכן דפוסי העדפה שמצאנו אצל הנשאלים לפי השכלתם מצביעים על ההשפעה הרבה שיש לנתוני הרקע החברתיים-כלכליים של הנשאלים על מידת החשיבות שהם מייחסים להקצאת משאבים להעלאת איכות המורים ושכרם. במלים אחרות מצאנו, כי האיכות והשכר של המורים נתפסו כבעיה דחופה לטיפול בעיני מי שהרקע החברתי-כלכלי שלו גבוה יותר מאשר אצל מי שבאו מרקע נמוך ובינוני. הממצא מתקשר לקשר מעניין שנמצא בעבודה אחרת, שנערכה לאחרונה במרכז, בין הערכת המורים והסטטוס החברתי שלהם (היוקרה שלהם) ובין הרקע החברתי-כלכלי (לפי דירוג יישוב המגורים) של הגורם המעריך (בלס ורומנוב, 2010 (בהכנה לפרסום)). מעניין כי בבחירה בטיפול באלימות נמצאו הבדלים בין רמות ההכנסה השונות בדומה להבדלים בין רמות ההשכלה: כלומר נמצא יחס הפוך בין רמת ההכנסה לשיעור שבחר בטיפול באלימות כבעיה העיקרית שיש להתמודד איתה, אבל

העוצמה פחותה (לעומת רמת ההשכלה) – השיעורים נעים מ-45 אחוז בקרב בעלי ההכנסה הנמוכה מאוד ל-26 אחוז בקרב בעלי ההכנסה הגבוהה מאוד מהממוצע. ייתכן שממצאים אלה מרמזים על האפשרות, שקבוצות שונות של האוכלוסייה מגיבות לבתי-ספר בסביבות שונות; כלומר, שילדים למשפחות אמידות ומשכילות יותר לומדים בבתי-ספר בהם רמת האלימות נמוכה יותר לעומת בתי-הספר, המשרתים אוכלוסיות תלמידים חלשות. אך גם ייתכן, שכאשר מתעוררות בעיות אלימות בבתי-הספר בהם לומדים ילדים משכבות מבוססות, ההורים ערים לכך יותר וחשים שיש באפשרותם להתמודד עמן בשיתוף עם הסגל החינוכי בבתי-ספר אלה.

תרשים 8

הבעיה העיקרית שיש להתמודד עמה במערכת החינוך*

לפי רמת השכלה, 2009

* הקטגוריות "פערים גדולים בלימודים" ו"איכות החיים בבית-הספר" משלימות את ההתפלגות ל-100.

מקור: מרכז טאוב, הסקר החברתי, שנים שונות.

יוצאי חבר העמים לשעבר שונים בבחירתם בשאלה זו משאר האוכלוסייה. ראשית, שיעור נמוך בהרבה מהם הצביע על האלימות כבעיה המרכזית עמה יש להתמודד (12 לעומת 41 אחוז בכלל האוכלוסייה). שנית, שיעור גבוה יחסית מתוכם בחר בבעיית ההישגים הנמוכים (רבע מביניהם), ושיעור זה גבוה לעומת כל הקבוצות. הרוב בקבוצה זו השיב שהבעיה המרכזית של מערכת החינוך היא שכר המורים הנמוך (42 אחוז) ושיעור זה עלה על כל הקבוצות והוא גבוה בהרבה מן הממוצע הכללי (25 אחוז) (השיעור דומה לשיעור בקרב בעלי ההכנסה הגבוהה בהרבה מהממוצע).

לגבי מידת הדתיות של הנשאלים: הממצא הבולט הוא, ש-59 אחוז מהחרדים רואים באלימות את הבעיה המרכזית של מערכת החינוך. הממצא בולט לנוכח החשש הנמוך יחסית בקרבם מבעיות אלימות באופן כללי, ותחושת החשיפה הנמוכה יחסית שלהם ביחס לאלימות. באופן טבעי, אם כן, נשאלת השאלה, האם הם מתכוונים לאלימות בבתי-הספר שלהם או לאלימות באופן כללי או במערכת הממלכתית. כמובן שהתשובה לשאלה זאת אינה חד-משמעית, אך גם לנוכח הסגירות של חברה זאת למתרחש סביבה, אנו נוטים לחשוב שהכוונה היא לאלימות בבתי-הספר הממלכתיים ולא לבתי-הספר שלהם. לעומת החרדים, היהודים החילוניים מייחסים לתופעת האלימות בבתי-הספר חשיבות פחותה, אם כי גם בקרבם 30 אחוז סבורים שזאת הבעיה העיקרית. ולבסוף, נקודה מעניינת, ואף פיקנטית, שהקבוצה, שהצביעה על בעיית הפערים במערכת החינוך כבעיה החמורה ביותר, היא בעלי ההכנסות הגבוהות בהרבה מהממוצע (21 אחוז), שמידת הסולידריות שהם גילו בתשובות לשאלות אחרות הייתה נמוכה יחסית (ראה בהמשך).

השאלה הבאה באשכול החינוך נגעה לדרכים לפתור את הבעיות במערכת החינוך. מעניין כי השנה שיעור גבוה מאוד מבין המשיבים בחר לתת עדיפות בהקצאת משאבים להקטנת הכיתות (44 אחוז), כרבע בחרו להקצות יותר משאבים לתלמידים מאוכלוסיות חלשות (26 אחוז), ועוד רבע בחרו בשיפור תנאי העבודה והשכר של המורים (24 אחוז). מעניין לציין, כי רק שיעור נמוך מאוד בחר להגדיל תקציבים לתלמידים מצטיינים (4 אחוזים). דומה שממצא זה תואם לחשיבות הנמוכה, יחסית, שמייחס הציבור בישראל להישגים הלימודיים, כמתבטא בתוצאות הסקר. בתחום זה, אגב, בלטו הצעירים, בני 18-22, שייחסו לטיפוח המצטיינים חשיבות גבוהה יותר (13 אחוז).

שאלה זו נשאלה גם בעבר, אולם בנוסחים שונים מעט, שאינם מאפשרים לנו השוואה של התוצאות. החלופות של שיפור תנאי השכר של המורים, של הקטנת

הכיתות ושל מתן העדפה בהקצאה לתלמידים מאוכלוסיות חלשות הופיעו בכל השנים, אך כאמור חלו שינויים בחלופות הנוספות שנכללו בשאלה ולכן לא נוכל להשוות את שיעורי הבחירה לעומת העבר. אין ספק שהציבור ייחס לשלושת התחומים הללו חשיבות רבה. בשנים 2006 ו-2007, למשל, הרכב האפשרויות היה זהה, ומתוצאות הבחירה בהן עולה, שיותר מרבע בחרו לשפר את תנאי השכר והעבודה של המורים (26 ו-29 אחוז בשתי השנים), כחמישית (20-21 אחוז) הצביעו על הקטנת הכיתות ועוד 15 אחוז בחרו בהקצאת משאבים לתלמידים מאוכלוסיות חלשות. אבל בשתי השנים האלה כ-22 אחוז הצביעו על הצורך בשינוי תכנית הלימודים ועוד 13-21 אחוז הצביעו על העדיפות של משאבים להקטנת היקף האלימות. כאמור, נושא זה הועצם השנה בממצאי המרכז, כאשר מצאנו, שהציבור חושב שזו היום הבעיה המרכזית של מערכת החינוך הדורשת טיפול (ראה לעיל).

לוח 12. בהנחה שתקציב החינוך יוגדל במידה משמעותית, לאיזה מהתחומים הבאים היית נותן/ת עדיפות ראשונה בחלוקת התוספת? (אחוזים)

2009	2007	2006	2005	2004	2002	
24	29	26	20	21	31	שיפור תנאי שכר ועבודה של מורים
44	20	21	16	14	25	הקטנת כיתות לימוד
26	15	11	-	-	-	הקצאת משאבים רבים יותר לתלמידים מאוכלוסיות חלשות
-	22	22	23	23	20	שינוי בתכני לימוד ובתכניות לימודים
-	13	21	21	31	-	הקטנת היקף האלימות בבתי-הספר
4	-	-	-	-	-	הגדלת תקציבים לתלמידים מצטיינים
2	-	-	-	10	23	אחר (שיפור תנאים פיזיים, הארכת יום לימודים)

- מציין כי אפשרות זו לא נכללה באותה שנה.

אם נתבונן בתשובות לפי קבוצות שונות באוכלוסייה, ההבדלים שהתגלו השנה מעניינים: האוכלוסייה המבוססת והעולים מחבר העמים לשעבר הם התומכים "הקטנים" ביותר בהקצאת משאבים לאוכלוסיות החלשות (15 לעומת 26 אחוז בממוצע). החרדים והערבים, לעומתם, בולטים בתמיכתם הגבוהה בהקצאה לאוכלוסיות החלשות (43 ו-34 אחוז, בהתאמה). בעניין זה, מאכזב לגלות, כי

התמיכה בהגדלת התקציבים לאוכלוסיות החלשות יורדת עם עליית ההכנסה, מ-30 אחוז בקרב בעלי ההכנסות הנמוכות הרבה מן הממוצע, ל-15 אחוז, כאמור, בקרב בעלי ההכנסות הגבוהות בהרבה מן הממוצע, וזאת למרות שקבוצה זאת, כאמור, היא הקבוצה שהצביעה על נושא הפערים בצורה החמורה ביותר. בעלי ההכנסות הנמוכות גם תומכים בשיעור גבוה מן הממוצע בהגדלת שכר המורים, אך הבחירה הזו מאפיינת את המגזר היהודי בלבד, ואצל הערבים התמיכה בהגדלת שכר המורים נמוכה יחסית. מעניין כי ממצא זה עולה בקנה אחד עם ממצא אחר, המתואר בפרק החינוך, המצביע על כך, ששכר המורים ביישובים חלשים (עימהם נמנים היישובים הערבים) הוא גבוה יחסית לשכר בעלי מקצועות אחרים, כולל בעלי מקצועות אקדמאיים, ועל כן, לא ייפלא שהתמיכה בהעלאת שכרם נמוכה.

5.ב. הנהגת תכנית ליבה מחייבת בתחומי היסוד

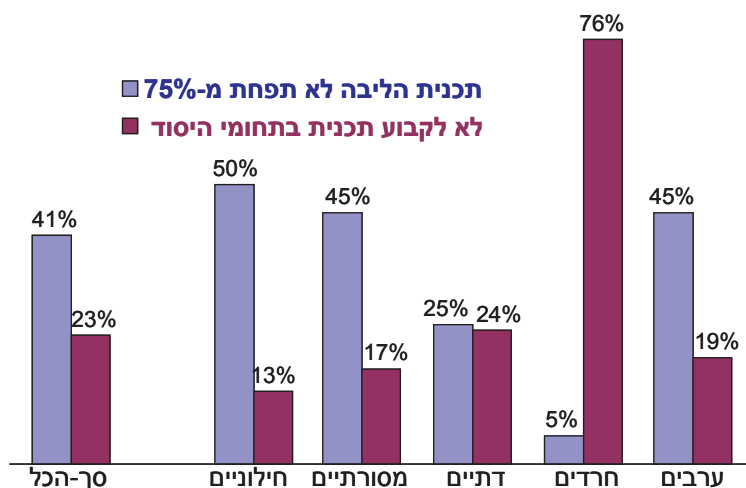
השנה שאלנו שתי שאלות בנושא של הנהגת תכנית ליבה בתחומי הלימוד במערכת החינוך, סוגיה העולה מידי פעם לסדר היום הציבורי. התשובות מעניינות למדי: 41 אחוז מהמשתתפים חושבים, שעל המדינה לקבוע תכנית מחייבת, בהיקף שלא יפחת מ-75 אחוז מכלל השעות, ועוד כרבע מהנשאלים חושבים, שיש לקבוע תכנית מחייבת, שלא תפחת מ-50 אחוז. לעומתם, רק 23 אחוז חשבו שאין צורך שהמדינה תקבע תכנית ליבה בתחומי היסוד. עמדה זאת מתיישבת עם העמדה באשר לסנקציות שיש לנקוט כלפי בתי-ספר שאינם מלמדים בהתאם לתכנית ליבה, כאשר כשלושה-רבעים מבין המשיבים סבורים, שיש לנקוט בסנקציות, החל באיסור מלא של פעילות וכלה בפגיעה בתקצוב.

הקשר בין תשובות הנשאלים למידת הדתיות שלהם היה צפוי, והוא מעניין להצגה. התמיכה בהנהגת תכנית ליבה, שאיננה פחותה מ-75 אחוז משעות הלימוד בבית-הספר, יורדת עם רמת הדתיות: מ-50 אחוז בקרב החילוניים, ל-45 אחוז בקרב המסורתיים, 25 אחוז בקרב הדתיים ועד 5 אחוזים בלבד בקרב החרדים. העובדה שהציבור החרדי ברובו המכריע (76 אחוז) מתנגד לתכנית ליבה איננה מפתיעה אמנם, אך בכל זאת מצאנו שכרבע מציבור זה תומך בשיעורים שונים בהנהגת תכנית ליבה בתכנית הלימודים.

מעניין כי שיעור הערבים, התומך בהנהגת תכנית ליבה דומה לשיעור בקרב היהודים המסורתיים (45 אחוז) (ראה להלן בתרשים 9). תמיכה זו גבוהה מהממוצע הכללי (והיא גבוהה יותר אצל הערבים הדתיים מאשר אצל הערבים החילוניים – 56 לעומת 40 אחוז). מדובר בתמיכה בתכנית הליבה, שאינה נופלת מ-75 אחוז מתכנית

הלימודים. הממצא חשוב מאוד לאור התחושה הרווחת בציבור, שאוכלוסייה זאת נוטה בשנים האחרונות להדגשת ההתבדלות שלה לעומת החברה הישראלית.

תרשים 9
שיעורי תמיכה בתכנית הליבה*
לפי מידת הדתיות, 2009

* בשאלה הוצעו קטגוריות משלימות, שהתכנית לא תפחת מ-50 אחוז מכלל השעות, ומשליש מכלל השעות.

מקור: מרכז טאוב, הסקר החברתי, שנים שונות.

עוד מעניין לציין את הקשר בין התמיכה החזקה בהנהגת תכנית ליבה לבין גיל המשיבים: מצאנו שיש עלייה משמעותית בתמיכה בתכנית ליבה עם עליית הגיל, משיעור של 32 אחוז בקרב הצעירים (עד 29) ועד 55 אחוז בקרב בני ה-65+. ובנוסף לכך מצאנו, שהמשיבים הצעירים נוטים יותר מהמבוגרים לשלול הפעלת סנקציות כלפי בתי-ספר שאינם מלמדים את תכנית הליבה.

לא מצאנו קשר בין התמיכה בהנהגת תכנית ליבה לבין רמת ההשכלה, אך מצאנו עלייה בתמיכה עם עליית ההכנסה – ממצא שאיננו מובן מאליו. הקבוצות שהכנסתן גבוהה מהממוצע תומכות בהנהגת תכנית ליבה בשיעורים גבוהים מהממוצע, אולי בשל השיעור הגבוה יותר של חילוניים בקבוצה זאת.

6. שאלה של "בריאות"

סל שירותי הבריאות שהציבור בישראל זכאי לו מעוגן כבר כעשור וחצי בחוק ביטוח הבריאות הממלכתי. תושבי ישראל זכאים לשירותים מקופות-החולים, כולל בחירה ומעבר בין הקופות, ורמת הבריאות נחשבת גבוהה למדי בהשוואה בינלאומית. אולם בשנים האחרונות נדרש הציבור להשתתפות הולכת וגדלה במימון השירותים, הן במימון הביקורים אצל רופאים מקצועיים, הן במימון חלק מן הטיפולים החיוניים והשימוש במכשור רפואי לסוגיו; ובנוסף, חל גידול ניכר בהשתתפות בתשלום עבור התרופות.

מאז הסקר הראשון שנערך במרכז (כבר בשנת 1999) נבחנה שביעות רצונו של הציבור משירותי הבריאות, הן ברמה הכוללת, כלומר רמת ההערכה לשירותים שמקבל כלל הציבור והן ברמה הפרטית והמשפחתית, כלומר שביעות הרצון של הפרט מהשירותים שהוא ומשפחתו מקבלים בקופת-החולים בה הם חברים. זהו אחד התחומים בו עקבנו אחרי תחושות הציבור באופן רציף, והשאלות נשאלו בניסוח קבוע⁶, ולכן ההתרשמות מעוגנת היטב בממצאים ומקבלת משנה תוקף ברצף הסקרים. בהמשך לכך שאלנו על תופעת ההימנעות משירותים חיוניים בשל הדרישה לשלם בעבורם, כאשר התשובות על שאלה זו מצביעות על אחת התופעות המעוררות דאגה בתחום הבריאות של האוכלוסייה, היות שיש לה השפעה על הידרדרות רמת הבריאות (המצב הרפואי).

לגבי השאלה הראשונה, הכללית יותר, "בהשוואה למצב לפני שנה-שנתיים, האם לדעתך חל שינוי ברמת שירותי הבריאות שמקבל הציבור בישראל?", התשובות בסקר האחרון מצביעות על כך, שכרבע מהציבור סבור שחלה הרעה, עוד 44 אחוז סבורים שלא חל שינוי וכשליש מהציבור סבורים שחל שיפור בשנים האחרונות. אם משווים לשנים קודמות, הרי בראשית העשור החלה מגמה של שיפור בתחושה ביחס לשירותי הבריאות, אך היא נעצרה באמצע העשור⁷ – בשנת 2004 שיעור הסבורים שחלה הרעה היה גבוה במיוחד והגיע לשיא.

⁶ השאלה על שירותי הבריאות הופיעה בכל שנות הסקר, אך בשנים 1999-2002 וגם ב-2004 הניסוח התייחס לשירותי הבריאות באופן כללי, ובשנים 2003, 2005, 2006, 2007 והשנה (2009) התייחסנו בשאלה לשירותי הבריאות של הנשאל באופן אישי – כלומר, לשירותים שהוא ומשפחתו מקבלים.

⁷ אגב, מעניין לציין, שבעבר הצגנו השוואה בינלאומית של שביעות הרצון משירותי הבריאות, שהצביעה על שביעות רצון גבוהה יותר בישראל לעומת אוסטרליה, ארה"ב, בריטניה, ניו-זילנד וקנדה (ראה: מרכז טאוב, 2005 – פרק בריאות, עמ' 153). עם זאת, ייתכן שהשוואה דומה לעומת מדינות אלה היום לא תאשר, שמערכת הבריאות עמדה באתגר של שמירה על שביעות הרצון הגבוהה יחסית.

בהשוואה לכך, כאמור, השנה חלה עלייה בשיעור הסבורים שחל שיפור ושיעורי הסבורים שחלה הרעה נבלמו מעט (ראה הלוח להלן).

לוח 13. התפלגות התשובות לשאלה: **”בהשוואה למצב לפני שנה-שנתיים, האם לדעתך חל שינוי ברמת שירותי הבריאות שמקבל הציבור בישראל?”** (אחוזים)

2009	2004	2002	2000	1999	
32	23	46	47	36	חל שיפור ניכר או מסוים
44	40	35	41	44	לא חל שינוי
24	37	23	10	20	חלה הרעה ניכרת או מסוימת

מעניין לבחון את ההבדלים בין קבוצות האוכלוסייה, היות שיש להניח שהערכות שונות נובעות מפערים בין השירותים הנגישים להן. עם זאת, ייתכן שההערכה הכללית לשירותים איננה נובעת רק מההתנסות האישית, כפי שנראה בהמשך. מסתבר, שהתחושה, שחלה הרעה בשירותים באופן כללי, עולה עם גיל הנשאלים, מ-13 אחוז בקרב הצעירים (בני 20-29) ל-28 אחוז בקרב הקשישים. יש להניח, שלמרות שהשאלה מתייחסת לשירותי הבריאות באופן כללי, הרי תשובותיהם של הצרכנים מושפעות מתחושתם לגבי השירותים הנגישים להם ולסביבתם הקרובה, ולכן המשתמשים הכבדים יותר של שירותי הבריאות מגיבים להרעה יותר משאר הציבור.

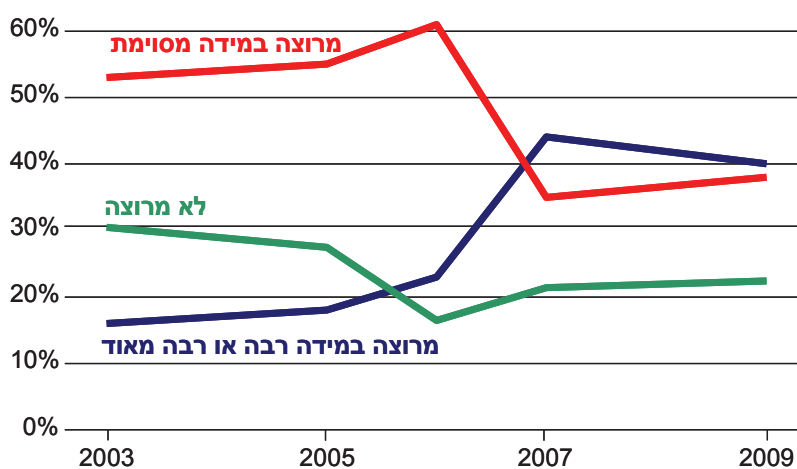
תחושת השיפור מדווחת בשיעורים גבוהים במיוחד על-ידי החרדים, ש-51 אחוז מתוכם סבורים שחל שיפור לעומת 32 אחוז בממוצע לכלל האוכלוסייה. תופעה זו נמצאה בעבר בתוצאות הסקר, ויש להניח שהיא מעידה על שיפור אמיתי בשירותים הנגישים היום לאוכלוסייה החרדית וכן על פתיחות רבה יותר אצלם כלפי השירותים המוצעים להם במסגרת קופות-החולים. באופן כללי הסקר מצביע על קשר בין מידת הדתיות של הנשאלים לדיווח שלהם על שיפור ועל הרעה בשירותי הבריאות – שיעור המדווחים על שיפור הולך ויורד עם מידת הדתיות, מ-51 אחוז, כאמור, בקרב החרדים, ל-31 אחוז בקרב הדתיים והמסורתיים ול-26 אחוז בלבד בקרב החילוניים.

הערבים מתרשמים יותר מהיהודים שחל שיפור בשירותי הבריאות (בממוצע). סביר להניח, בדומה להנחה לגבי החרדים, שהממצא משקף שיפור ממשי שחל בשירותים הנגישים לציבור זה בשנים האחרונות. מעניין לציין, כי שתי קבוצות הלשות יחסית באוכלוסייה, החרדים והערבים, העריכו שחל שיפור בשירותי

הבריאות באופן כללי, וזאת למרות המגמה של התגברות אי-השוויון במערכת הבריאות, כמתבטא בעליית ההשתתפות של משקי הבית במימון שירותי הבריאות. השאלה השנייה באשכול בדקה את שביעות הרצון מהשירותים שמשתתפי הסקר ובני משפחתם מקבלים במסגרת קופת-החולים שלהם (השנה שאלנו את שתי השאלות, אך כאמור לא כך בכל השנים הקודמות). ובכן, מתגלה הבדל מסוים בתשובות הנשאלים כאשר עוברים לרמת השירותים הפרטית והמשפחתית שלהם לעומת הערכתם הכללית את שירותי הבריאות.

מתקבל הרושם, ששיעור גבוה למדי, מעל שלושה-רבעים מהציבור, מרוצים (ברמות שונות) מהשירותים שהם מקבלים ושיעור זה יציב בשנים האחרונות לעומת אמצע העשור ועולה עליו במיוחד בקטגוריה של מרוצים במידה רבה. 22 אחוז מכלל הנשאלים השיבו שהם לא כל-כך מרוצים או כלל אינם מרוצים. אמנם שיעור הבלתי מרוצים עלה מעט מאז 2006 אך הוא נמוך לעומת השנים 2003-2005 בהן נשאלה שאלה זו (תרשים 10).

תרשים 10
שביעות רצון משירותי הבריאות של הפרט ומשפחתו
(אחוזים) 2003-2009

מקור: מרכז טאוב, הסקר החברתי, שנים שונות.

לגבי הבדלים בין קבוצות האוכלוסייה, לא מצאנו ירידה משמעותית בשביעות הרצון עם עליית הגיל באותה עוצמה כמו בשאלה הקודמת ושיעור הבלתי מרוצים בקרב הקשישים אף נמוך מהממוצע. כלומר שתשובתם של הקשישים על השאלה הקודמת לא נבעה, לכאורה, מאי-שביעות רצונם מהשירותים שהם עצמם מקבלים אלא ביטאה הערכה כללית שלהם. החרדים, אשר בלטו בהערכתם החיובית לשירותים, נמצאים מרוצים במידה רבה גם מהשירותים המוגשים להם ולמשפחתם, בשיעור מעט גבוה מהממוצע, והערבים דומים לממוצע בשיעור המרוצים במידה רבה אך מעט גבוהים בשיעור הבלתי מרוצים כלל (29 אחוז) לעומת 22 בממוצע.

נתונים דומים נמצאו גם במספר סקרים אחרים. כגון בסקר החברתי, שעורכת הלמ"ס ובסקר הדו-שנתי של מכון ברוקדייל (גרס, ברמלי-גרינברג, וייצברג, 2008; שנים שונות). בסקר הלמ"ס האחרון לשנת 2007 נמצא, שכשני שלישים מבני ה-20 ומעלה (67 אחוז) חושבים, שתפקוד מערכת הבריאות בישראל הוא טוב, 89 אחוז בקרב הערבים לעומת 63 אחוז מהיהודים (הלמ"ס, 2009). הערכה כללית של התפקוד של מערכת הבריאות הכלולה בסקר מכון ברוקדייל מצביעה על עלייה בשיעור המרוצים מאוד, 63 אחוז לעומת 57 אחוז ב-2005 (שם, 2008).

בממצאי סקר מכון ברוקדייל מצוין, כי שיעורי שביעות הרצון ממערכת הבריאות נמוכים משביעות הרצון משירותי קופות-החולים וממצא זה עולה מדי שנה גם בסקר המרכז. באותו הסקר גם נמצא, ש-88 אחוז מהציבור דיווחו על שביעות רצון גבוהה מהקופה שלהם (שם, 2008), והשיעור בקרב הערבים היה גבוה מהממוצע.

השאלה הבאה באשכול הבריאות חודרת לתחום נוסף, המהווה אינדיקציה מקובלת לשימוש, לנגישות ולשוויוניות המושגת בשירותי הבריאות. שאלנו את משתתפי הסקר, "האם אתה או מישהו מבני משפחתך נמנע בשנה האחרונה מקבלת שירות רפואי נחוץ, כגון ביקור אצל רופא, רכישת תרופות או ציוד רפואי וכו' בשל המחיר שנדרשת לשלם עבור השירות?". שאלה זו נשאלה ברוב הסקרים שערכנו בעשור האחרון והיא חושפת ממצא יציב, עקבי ומדאיג העולה בכל הסקרים הקודמים: כ-20 אחוז מהציבור מדווחים על כך, שנאלצו לוותר על שירות רפואי במהלך השנה האחרונה, בתדירויות משתנות, בשל הצורך לשלם.

מטרידה במיוחד העובדה, שמבין קבוצות האוכלוסייה בולטות כמה קבוצות חלשות, ששיעורי הוויתור שלהן על שירות רפואי או על רכישת תרופה, וכדומה, גבוהים עוד יותר: מדובר באוכלוסייה מעוטת ההשכלה, שיותר מ-40 אחוז מהם

נאלצו לוותר לפחות פעם אחת במהלך השנה על שירות רפואי (קבוצה זו מהווה 5 אחוזים במדגם). בקרב הערבים מדובר בשיעורים גבוהים של 32 אחוזי ויתור על שירות רפואי נחוץ, וזאת למרות ששביעות הרצון של הערבים משירותי הבריאות הייתה דומה לממוצע. גם בקרב מעוטי ההכנסה שיעור זה הגיע ל-30 אחוז והשיעור הולך ויורד עם עליית ההכנסה במדרגות ברורות מאוד. ממצא מעניין העולה מהסקר הוא, ששיעורי הוויתור על שירות רפואי נחוץ בשל עלותו גבוהים מהממוצע בקרב צעירים מאוד, בני 18-22 (רק שיעורים זניחים מאוד מביניהם הם חיילים או סטודנטים ויש לציין, שקבוצה זו מהווה כמעט 9 אחוזים במדגם שלנו ואיננה זניחה כלל).

שאלה דומה מופיעה במחקרים רבים נוספים. כך לדוגמה, פורסם לאחרונה על-ידי האוניברסיטה העברית, לרגל יום הקשיש, כי 14 אחוז מבני ה-50 ומעלה בישראל מוותרים על שירותי בריאות בשל עלותם הגבוהה (ליטוין, ספיר, 2009). המחקר הצביע על היות התופעה נפוצה בעיקר אצל בני ה-50 וה-60, יותר מאשר בקרב בני 70 ומעלה, וכי היא מושפעת מתפיסת היכולת הכלכלית. החוקרים השוו, אגב, את הממצאים לעומת מדינות אירופה נבחרות, והם מצביעים על כך, ששיעורים אלה גבוהים בהרבה, פי שלושה ופי ארבעה לעומתן. במחקר נמצא, שאנשים שחשו מצוקה כלכלית נטו יותר לוותר על שירותי בריאות בשל עלותם בהשוואה לאחרים. ממצא זה חוזר ומופיע, כאמור, בסקרים שונים שנערכו בתחום. הסקר האחרון של גרוס ואחרים (שם, 2008) מדווח על ירידה בשיעור המדווחים על כך, שוויתרו בשנה האחרונה על טיפול רפואי או על תרופות מרשם (12 אחוז ב-2007 לעומת 17 אחוז ב-2005 ללא טיפול שיניים). בסקר אחר, שנערך לפני שנה עבור ההסתדרות הרפואית (דגני, א', דגני, ר', 2008) עלו כמה שאלות בעניין הוויתור על שירותים רפואיים, תוך הפרדה בין סוגים שונים של שירותים: 10 אחוזים מהאוכלוסייה ויתרו על ביקור אצל רופא; 13 אחוז נאלצו לוותר על רכישת תרופות, שהרופא רשם להם, בשל מחירן הגבוה; 6 אחוזים מההורים נאלצו לוותר או לצמצם טיפול רפואי לילדיהם ו-13 אחוז – עבור טיפול או עזרה רפואית להורים מבוגרים. הממצא המסכם העיד על 31 אחוז, שוויתרו לפחות על שירות רפואי אחד בשנה האחרונה לעריכת הסקר. השיעור היה גבוה יותר באזור הצפון, בקרב אוכלוסיות המרוויחות שכר מינימום למשפחה, בקרב בעלי השכלה נמוכה, בקרב הערבים ובקרב החרדים.

7. סיכום

ממצאי הסקר החברתי של מרכז טאוב ומדד טאוב לתחושת הביטחון החברתי של הציבור מתפרסמים זה למעלה מעשור ומציגים לאורך השנים את ההתרשמות מתחושת הרווחה והביטחון החברתי של הציבור ומיחסו של הציבור לרמת החיים, לפערים חברתיים, לאלימות בחברה ולשירותים חברתיים שונים. זאת לצד ציפיות הציבור, המופנות כלפי הממשלה בנושאי הרווחה והשירותים החברתיים. מצאנו, כאמור, כי מדד טאוב, המחושב על בסיס כמה שאלות קבועות מתוך הסקר, מהווה תרומה משלימה לדו"ח המרכז. הדו"ח פורס את מצבה החברתי והכלכלי של ישראל בתחומים השונים והוא מציג מדדים כמותיים מדידים, בין אם הם כספיים ובין אם ריאליים, כמו מספר המקבלים שירותים שונים, או היקפם הפיזי של שירותים בתחומי החינוך, הרווחה והרפואה, וכדומה. השלמת התמונה מצידם של הצרכנים, נוגעת לכלל מקבלי השירותים ולכלל הציבור בישראל.

נקודת מבטם של צרכני השירותים מוסיפה ממד משמעותי לניתוח השירותים והתפתחותם, בשני מובנים: האחד הוא, האם מקבל השירות חש שהוא מקבל את השירותים להם הוא מצפה, או איך הוא מעריך את רווחתו בתחומים שונים. והמובן השני הוא, כיצד המצב החברתי נתפס בעיני האזרח, ומה הוא "יודע" על הקצאת המשאבים לציבור בכללותו ועל התפתחות השירותים. יש בכך כדי לספק משוב למקבלי ההחלטות לגבי תכנון המדיניות, בהתחשב בדגשים העיקריים המושכים את תשומת ליבו של הציבור.

ההשוואה בין תמונת המצב המתקבלת בתשובות לסקר המרכז ובין "המידע האובייקטיבי", הכמותי, על המצב בפועל, מלמדת, שלציבור יש תחושה או ידיעה טובה למדי על הקצאת המשאבים לשירותים חברתיים ועל התפתחותה כפי שהדבר הוצג לאורך הפרק; ומדד טאוב מיטיב לשקף את ההתפתחויות הכלכליות-חברתיות לאורך השנים.

בשנים האחרונות החלו להתפרסם באופן שוטף מדדים שונים לכימות ההתרשמות מהתפתחותן של תופעות חברתיות מרכזיות בארץ. חלקם מתבסס על אינדיקטורים חברתיים מקובלים אך חלקם נובע מעיבוד וניתוח של סקרי דעת קהל, הנערכים באופן שוטף ומאירים, באופן ממוקד, תחומים שונים של החיים החברתיים. מצאנו לנכון להתייחס באופן תמציתי מאוד לקשר בין ממצאי הסקר החברתי של המרכז ובין כמה מהסקרים והמדדים שהחלו להתפרסם בשנים האחרונות בתחומים קרובים.

תרומתם של המדדים השונים להעשרת הדיון הציבורי רבה. פרסום של מדדים כמותיים ושל תוצאות מתוך הסקרים, שניתן למקד בהם את הדיון, מעוררים את תשומת ליבו של הציבור ושל מנהיגיו, מקבלי ההחלטות, לנושאים המעסיקים והמטרידים את הציבור.

מדד החוסן החברתי, אשר החל להתפרסם בשנת 2003 כמיזם של המועצה לביטחון חברתי ופרסומו נעשה בכנס שדרות לחברה, מאפשר לעמוד על מגמות מרכזיות בחוסנה של החברה הישראלית (ראה: מכון ראות, 2009). השנה גילה מדד זה, בדומה לסקר של מרכז טאוב, כי האלימות היא הגורם המטריד ביותר את הציבור הישראלי – כך טענו 81 אחוז מהמשיבים על הסקר לשנת 2009 לעומת 73 אחוז בשנה שעברה. יתרה מכך, לראשונה דורגה השנה האלימות במקום הראשון לעומת השחיתות השלטונית ובמקום השלישי דורגה סוגיית העוני וסוגיית הפערים בין עשירים ועניים.

מעניין לציין, בהקשר זה, כי בסקר רחב שנערך על-ידי אוניברסיטת תל-אביב, בבית-הספר לממשל ומדיניות ע"ש הרולד הרטוך (2006), הורכב מדד האלימות משלושה מדדי משנה: מדד הדאגה מתופעת האלימות (88 אחוז במאי 2006 לעומת 85 אחוז בינואר 2005 ו-83 אחוז ביולי 2004); מדד הפגיעה האישית מתופעת האלימות (12 אחוז יציב בשלושת הסקרים הללו); ומדד אי-היעילות של הטיפול בתופעת האלימות. הסקר הצביע על כך שהאלימות היא התופעה המדאיגה ביותר את הציבור בישראל, כאשר היא הועמדה "לבחירה" לעומת עשר תופעות מרכזיות ומדאיגות אחרות – 25 אחוז מהציבור הצביעו על האלימות בחברה הישראלית (לעומת 20 אחוז שהצביעו על המצב הביטחוני (כאמור – 2006), 16 אחוז על המצב הכלכלי ורק שיעורים בודדים למגוון רחב של נושאים).

מדד החוסן החברתי הצביע השנה על כך, שהנושאים החברתיים והכלכליים עלו בחשיבותם על הנושאים הביטחוניים. ממצא זה מקבל תוקף בממצאי סקר המרכז, הן בתשובות לשאלה על סדרי העדיפויות בין הנושאים העומדים על סדר יומה של הממשלה, והן בהעדפותיו של הציבור לגבי התחומים שבהם יש להשיג שיפור, ושעבורם הציבור אף מוכן לשלם יותר מסים, כפי שהוצג בפרק זה. הדאגה מפני חוסר האפשרות "להזדקן בכבוד" עולה זה מספר שנים בסקר המרכז והיא מתבטאת בכך, שיותר מ-40 אחוז מהמשתתפים השיבו, שלא מובטחת להם רמת חיים נאותה לעת זיקנה, ושיעור זה כפול משיעור הסבורים שהכנסתם בגיל זיקנה תאפשר להם חיים בכבוד. מעניין לציין, כי מדד "החוסן החברתי" הצביע השנה על כך, ש-60 אחוז מהמשיבים מוטרדים בנושא זה.

כפי שאפשר לראות, המציאות החברתית בישראל מתגלה באופן דומה במספר רב של סקרים. לאור העקביות של סקרים, הנערכים באופן שוטף, וההלימה של הממצאים בין סקרים, הנערכים על-ידי גורמים שונים ובנקודות זמן שונות, ראוי שקובעי המדיניות יהיו ערים לממצאים העולים מתוכם לגבי העדפותיו של הציבור, ביקורתו והערכתו כלפי מדיניות הממשלה.

מקורות

- בלס, נ' ורומנוב, ד' (2010) (בהכנה לפרסום). יוקרה חברתית של מקצוע ההוראה ופערי שכר בין המורים לבעלי מקצועות אחרים, לפי הרמה החברתית-כלכלית של היישובים. ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- גרוס, ר', ברמלי-גרינברג, ש' ווייצברג, ר' (2008). דעת הציבור על רמת השירות ותפקוד מערכת הבריאות – 2007. ירושלים: מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל.
- גרוס, ר', ברמלי-גרינברג, ש' ומצליח ר' (2007). דעת הציבור על רמת השירות ותפקוד מערכת הבריאות במלאת עשור לחוק ביטוח בריאות ממלכתי. ירושלים: מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל. דמ-487-07.
- (2005). דעת הציבור על רמת השירות ותפקוד מערכת הבריאות בשנת 2003 והשוואה לשנים קודמות. ירושלים: מכון ברוקדייל, דמ-455-05.
- דגני, א' ודגני, ר' (2008). צריכת שירותי בריאות בישראל – מרכז מול פריפריה. מחקר עבור ההסתדרות הרפואית. קבוצת גיאוקרטוגרפיה (אפריל).
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס) (2009). פני החברה בישראל, דו"ח מס' 2 (אוקטובר).
- (2008). הסקר החברתי, 2007. רווחת האוכלוסייה ועמדות כלפי שירותי ממשל. פ"מ 1356.
- כ"ץ, י', מבורד, ב' והורקין, א' (2006). סקר אלימות בישראל. אוניברסיטת תל-אביב, בית-הספר לממשל ומדיניות ע"ש הרולד הרטוך ומאגר מוחות (מאי).
- ליטווין, י' וספיר, א' (2009). הודעה לעיתונות לרגל יום הקשיש. האוניברסיטה העברית בירושלים, מרכז הידע לחקר הזדקנות האוכלוסייה בישראל (אוקטובר).
- מכון ראות (2009). מדד החוסן החברתי. פורסם בכנס ישראל-שדרות לחברה במכללה האקדמית ספיר (נובמבר).
- מרכז טאוב. הסקר החברתי, שנים שונות. בתוך קופ, י' (עורך), הקצאת משאבים לשירותים חברתיים, שנים שונות. ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.